

ЗАХАЛЯВНИЙ

ЖУРНАЛ

З УКРАЇНИ

ВИПУСК III

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

СМОЛОСКИП

Кожне нормально організоване суспільство залишає людині певний простір індивідуальної свободи. Адже це обов'язкова умова людського існування. При відсутності такої свободи є істоти, але немає людей, особистостей.

Чим більший цей простір індивідуальної свободи, тим кращі умови для визрівання соціально значимої людини.

В інтересах нашого суспільства свято оберігати індивідуальні людські права. До таких прав я відніси би право мати світ у собі — право мислити, мати свої переконання, світогляд, характер, звички — ті мінімальні права, які майже не різняться від звичайних здатностей.

Кожне суспільство потребує індивідуально зрілих людей, особистостей, а не людиноідів, тоді воно гарантує цю індивідуальну свободу. В протилежному разі суспільство просто займається самопоїданням.

Василь Стус

Складається загальне враження, що серед океану — українського народу — щось виникло декілька відокремлених, відірваних від народу острівців науковців, які не хочуть спілкуватися з народом його рідною мовою, вести нею пропаганду наукових знань. Я певен, що майбутні покоління українського народу не згадають добрим словом таких науковців.

В. І. Кумпаненко

Невже світові і ООН не відомо, як стоїть справа з елементарними політичними правами і демократичними свободами громадян у Радянському Союзі? Невже не відомо, що в концтаборах СРСР — на Півночі і в Сибіру, на Далекому Сході і в Мордовії, на Уралі і в Казахстані закатовано, розстріляно, замордовано рабською працею, голодом і холодом багато мільйонів невинних жертв?

Іван Кандиба

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

“Український вісник” — самвидавський журнал з України, за своїм змістом і завданням цілком легальне і конституційне видання в УРСР.

“Український вісник” — містить без узагальнень інформацію про порушення свободи слова й інших демократичних свобод, гарантованих Конституцією, про судові та позасудові репресії на Україні, про порушення національної суверенності (факти шовінізму й українофобії), про спроби дезінформувати громадськість, про становище українських політв'язнів по тюрмах і таборах, про різні акції протесту.

“Український вісник” — дає огляд або повністю наводить публічні статті, документи, художні твори та інші матеріали, які набули поширення в самвидаві.

Ненормальні умови випуску **“Українського вісника”** пояснюються тим, що на Україні є частими порушення конституційних гарантій і незаконні переслідування громадськи активних людей.

“Український вісник” — не є органом якоїсь організації чи групи, об'єднаної програмою або організаційною єдністю і тому допускає друкування самвидавських матеріалів, написаних з різних позицій.

“Український вісник” — зможе функціонувати лише при активній підтримці громадськості, яка не тільки розповсюджуватиме його, а й не лишатиме без розголосу чи належної реакції кожного антидемократичного чи українофобського вчинку, кожного випадку незаконного переслідування людей за переконання.

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

СМОЛОСКИП

ЗАХАЛЯВНИЙ
ЖУРНАЛ
З
У К Р А Ї Н И

ВИПУСК

III

UKRAINIAN HERALD

UNDERGROUND MAGAZINE FROM UKRAINE

Issue III

October 1970

(In Ukrainian)

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

Випуск III

Жовтень 1970

PRINTED IN CANADA

diasporiana.org.ua

Published by "The New Pathway" and SMOLOSKYP

Winnipeg

1971

Baltimore

Видавництво "Новий Шлях"

Українське Видавництво СМОЛОСКИП ім. В. Симоненка

Балтимор

1971

Вінніпег

Мистецьке оформлення М. Михалевича

На обгортці — скульптура Юліана Сінкевича
“В'язень”

Copyright by SMOLOSKYP 1971

Smoloskyp
P.O. Box 6066, Patterson Sta.
Baltimore, Md. 21231
USA

Друкарня Видавничої Спілки “Новий Шлях”
Вінніпег, Ман., Канада

ВІД ВИДАВНИЦТВА

Дасмо гитазеві зерговий — III-й випуск самвидавівського журналу з України — “Український Вісник”.

Цей журнал є продовженням попередніх випусків. В ньому поширено тематичний засяг статей, наведено багато нових фактів про національну дискримінацію на Україні, переслідування, русифікацію, українофобію, порушення конституційних прав українського народу.

Видаюги окремою зерговою книжкою III-й випуск “Українського Вісника”, ми нізого в цьому передруку не мінємо, нізого не скорозуємо, ані не змішоємо, респектуюги й шануюги авторів окремих документів і впорядників журналу на Україні.

У нашому передруку ми затримуємо мову оригіналу, справляюги лише очевидні помилки, поміжені нашим Видавництвом, та впроваджуюги лише букву “Г”, “я” і “є” в окремих словах, згідно з “правописним словником” Г. Голоскевича.

В деяких місцях ми дали свої примітки, позначуюги їх скорозено “Прим. Вид.”. Позначення “Прим. Ред.” — це позначення, зроблені авторами чи упорядниками “Українського Вісника” на Україні.

З тсхійзних причин ми пропустили (як і у попередньому випуску) лише продовження статті Е. Райса до книги “La Nouvelle Vague Literaire en Ukraine” з огляду на те, що ця стаття відома на гужині.

На останніх сторінках цього видання ми додаємо поіменний покажчик, складений нашим Видавництвом, який буде дуже допоміжним для гитага й дослідника.

Передруковуючи і перевидуючи на зужині попередні, як і цей випуск "Українського Вісника", Українське Видавництво "Смолоскип" ім. В. Симоненка має до деяких публікованих матеріалів принципове застерзження (зокрема відносно полеміки навколо поета М. Холодного), а з деякими думками й висновками, зробленими окремими авторами, не завжди погоджується. Не зважаючи на це, ми висловлюємо наш подив і признання всім авторам самвидавівських матеріалів і упорядникам "Українського Вісника" на Україні.

Появу "Українського Вісника" на Україні вважаємо подією колосальної ваги у розвитку української політичної думки і в боротьбі українського народу за свободу й за свої національні й політичні права.

"Український Вісник" публікується у Видавництві "Смолоскип" без відома і згоди авторів окремих статей чи матеріалів, які в ньому були первісно надруковані.

Одержавши потзредні й цей випуск "Українського Вісника" з України, ми вважаємо за свій обов'язок довести ці видання до відома українського гитага на зужині та до відома зужинців, роблячи різні старання, щоб "Український Вісник" появился теж у перекладі на зужі мови.

Українське Видавництво "Смолоскип"
ім. В. Симоненка

УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК

Випуск III

Жовтень 1970

ЗАВДАННЯ “УКРАЇНСЬКОГО ВІСНИКА”

Необхідність такого позацензурного видання на Україні давно назріла. Є багато проблем, які викликають загальний інтерес і турбують широкі кола української громадськості, але зовсім не висвітлюються офіційною пресою. Якщо ж зрідка під тиском обставин преса і згадує ці проблеми, то вдається до свідомої фальсифікації.

“Вісник” міститиме без узагальнень інформацію про порушення свободи слова й інших демократизних свобод, гарантованих Конституцією, про судові й позасудові репресії на Україні, про порушення національної суверенності (факти шовінізму й українофобії), про спроби дезінформувати громадськість, про становище українських політичних в'язнів по тюрмах і таборах, про різні акції протесту тощо. “Вісник” даватиме огляд або повністю наводитиме публіцистичні статті, документи, художні твори та інші матеріали, які вже набули поширення у “Самвидаві”.

“Український Вісник” — видання в жодному разі не антирадянське і не антикомуністичне. За своїм змістом і завданням воно цілком легальне і конституційне. Критику окремих осіб, органів, установ, аж до найвищих включно, за допущені помилки у вирішенні внутрішніх політичних проблем, зокрема за порушення демократизних прав особи і нації “Вісник” не розцінює як антирадянську діяльність, а вважає гарантованим принципами соціалістичної демократії і Конституцією

правом і почесним обов'язком кожного повноцінного громадянина. Ненормальні умови випуску "Вісника" пояснюються виключно тим, що у нас є гостими порушення конституційних гарантій і незаконні переслідування громадськи активних людей.

"Вісник" не є органом якоїсь організації чи групи, об'єднаної програмною або організаційною єдністю, і тому допускати друкування самвидавівських матеріалів, написаних з різних позицій. Завдання "Вісника" — лише об'єктивна інформація про приховувані процеси і явища в українському громадському житті. "Вісник" тому не міститиме ніяких матеріалів, які написані спеціально для нього і не були в обігу. "Вісник" не друкуватиме таких документів (як правило, анонімних), які є антирадянськими, тобто заперечують демократизм шляхом обрані Ради як форму угасти громадян в керівництві державою, і антикомуністичними, тобто відкидають в цілому комуністичну ідеологію як таку.

"Український Вісник" зможе функціонувати лише при активній підтримці громадськості, яка не тільки розповсюджуватиме його, а й не лишатиме без розголосу чи належної реакції жодного антидемократичного чи українофобського звинувачення, жодного випадку незаконного переслідування людей за переконання.

"Вісник" гарантує безсторонній підхід до інформаційного матеріалу. Про виявлені помилки чи неточності, які у зв'язку з умовами видання неминусі, повідомляється у дальших випусках.

ГОТУЄТЬСЯ ЩЕ ОДНА РОЗПРАВА НАД ВАЛЕНТИНОМ МОРОЗОМ!

1 червня 1970 року в Івано-Франківську кафебісти знову заарештували українського громадського діяча, історика і публіциста ВАЛЕНТИНА МОРОЗА. Ім'я Валентина Мороза відоме українській громадськості, тому тільки коротко нагадаємо про його життєвий шлях.

Народився Валентин Якович Мороз 15 квітня 1936 року в Горохівському районі на Волині у селянській родині. Після школи навчався на історичному факультеті Львівського університету. Скінчивши університет, спочатку учителював у рідному районі, а потім викладав історію у Луцькому та Івано-Франківському педагогічних інститутах. Готував кандидатську дисертацію про революційну боротьбу пролетаріату і селянства Західної України проти польської буржуазної влади.

1 вересня 1965 р. Валентин Мороз був заарештований в Івано-Франківську і відправлений для слідства в Луцьк. Йому інкримінували "антирадянську пропаганду й агітацію з метою підризу чи ослаблення радянської влади" (ст. 62, ч. 1 КК УРСР) за читання і розповсюдження самвидавівських статей і закордонних видань (книги І. Кошелівця "Сучасна література в УРСР", статей "З приводу процесу над Погружальським", "Відповідь матері Василя Симоненка" та ін.). Дезорієнтований несподіваним арештом і методами

слідства, В. Мороз підтверджував свідчення ряду осіб і частково визнавав наявність у своїх діях складу злочину. Але поглядів своїх він не зрікався і на суді в Луцьку в січні 1966 року (суд був відкритий) їх обстоював. Був засуджений на чотири роки позбавлення волі в таборах суворого режиму і відправлений у Мордовію. В ув'язненні активно протестував проти свого засудження і проти дій тюремників, і за це його неодноразово карали. Тому В. Мороз пробув у табірній зоні тільки кілька місяців, а решту часу — у закритті по штрафних ізоляторах, “бурах” та тюрмах.

В ув'язненні остаточно склалася система переконань Валентина Мороза. Це відбилося у переданому ним на волю публіцистичному творі “Репортаж із заповідника імени Берії” (датовано 15 квітня 1967 року), який широко розповсюдився в українському і російському “Самвидаві”.

Восени 1967 року В. Мороза перевезли із Володимирської в'язниці до слідчої тюрми республіканського КДБ у Києві, де тримали спочатку як свідка в справі В. Чорновола, а потім як обвинуваченого за виготовлення і розповсюдження “Репортажу . . .”. В. Мороз повністю бойкотував слідство, яке тривало більше року і було закрите на початку 1969 року за недостатністю доказів авторства. В. Мороза відправили назад у Володимирську в'язницю, звідки він і звільнився 1 вересня 1969 року.

Після звільнення аж до нового арешту В. Мороз весь час був безробітним. Він робив спроби працевлаштуватися (учнем різьбяря, на метеостанції тощо), але йому чинили перешкоди і дозволяли працювати тільки робітником на будівництві, на що В. Мороз не погодився.

З перших днів перебування на волі В. Мороз активно включився в громадське життя, намагаючись активізувати ті національні сили, які активно виступали в середині 60-х років, або ж роздобути нові. Він напи-

сав три публіцистичні твори (“Мойсей і Датан”, “Хроніка опору” та “Серед снігів”), в яких торкався гострих питань національного буття і національної етики. (Статтю “Мойстей і Датан” було подано у викладі у попередньому випуску, там же коротко згадувався зміст статті “Серед снігів”. “Хроніку опору” містимо далі повністю — у розділі “Документи Самвидаву”).

Змістовно і талановито написані статті Валентина Мороза здобули популярність, викликали жваву і не раз гостру полеміку серед української громадськості (найбільше стаття “Серед снігів”, написана з приводу заяви І. Дзюби до Президії СПУ). Перед арештом В. Мороз почав працювати над великою статтею про національний світогляд Лесі Українки (до сторіччя від дня народження поетеси).

У квітні 1970 року на Пасху (Великдень) у селі Космач на Гуцульщині щодо В. Мороза була влаштована провокація. За очевидною вказівкою згори представники місцевої влади хотіли заарештувати В. Мороза тільки за те, що він записував біля церкви на магнітофон гайки, але космачани не допустили арешту.

Тут наводимо заяву до прокурора Івано-Франківської області, яку підписали на доручення всієї громади кілька мешканців Космача. Зберігаємо стиль викладу.

ЗАЯВА

Ми, громадяни села Космач Косівського району Ів.-Франківської обл., звертаємося до Вас з своєю скаргою про те, що сталося в нашому селі Космач, в нашій огорожі церкви на Великдень під час посвячення пасхи.

Коли священик посвятив пасху, між людей почався великий шум. Люди почали кричати. Одні кажуть, що б'ють, а другі говорять, що арештують. Тоді ми побігли туди, де був цей шум. Люди були сильно стривожені. Між людьми стояв чоловік і біля нього стояв наш директор школи тов. Дідух Михайло Андрійович

і з ним ще два товариші. Дідух почав тягнути цього чоловіка за руки тому, що ми, хористи, попросили цього чоловіка, щоби своїм магнітофоном записав нам церковну пісню, тому ці товариші почали тягнути чоловіка за руки. Тоді цей чоловік сказав: “Що я вам люди зробив поганого, що мене арештують?”. Люди почали кричати: “Чого ви чоловіка тягнете з між людей і псуєте людям настрої і переслідуйте релігію”. Тоді Дідух прислав нашого участкового Гребенчука і участковий пішов за цим чоловіком вулицею, а люди всі за ним і не дали чоловіка взяти, бо ми сказали, що він не винуватий, бо ми попросили, щоби зняв нашу пісню.

Тому ми просимо Вас яко прокурора, щоби Ви розглянули нашу скаргу, перевірили все, чи так може бути, щоби нам псувати настрої біля Церкви і переслідувати релігію.

Наш директор школи Дідух Михайло і Голова Сільської Ради тов. Клапцуняк Іван Васильович сидять кожний день в нашій чайні коло чарки, а за порядком на селі не дивляться, що в нас мостів нема, що вода забрала вже рік і ніхто не звертає уваги на те, щоби зробити дороги, щоби в селі був порядок, дорога і мости.

В нас до цього року ніколи такого не було, щоби з огорожі церкви тягнули людей.

Просимо задовольнити нашу просьбу. Нас космачан.

КНИЩУК Олена	КЛАПЦУНЯК Дмитро
БЕРВЕНИЧУК Ганна *)	ПОЛЯК Василина
ЛИНДЮК Юрко	ПОЛЯК Петро
СЕНЧУК Анна	

(Як і слід було чекати, результатом заяви було те, що всіх підписаних покликали на допити, на яких

*) Подаємо це прізвище так, як можна було його відчитати — Вид.

вимагали відмовитися від підпису і виказати “зачинщика”).

Як тільки Валентин Мороз повернувся з Гуцульщини, в кімнату педінститутського гуртожитку, де він мешкав із сім'єю, з'явилася група працівників Івано-Франківського управління КДБ (майор Баранов, капітани Пригорницький, Басистий, ст. лейтенант Остролюцький) і зробили обшук. Відібрали багато книжок старих видань (всі вони були в кімнаті під час трьох попередніх обшуків — 1965, 1967 і 1968 років, але тоді їх не забирали), листи, записні книжки, зошити з різними виписками і чорновими нотатками (більшість — з періоду ув'язнення, вже перевірені в республіканському КДБ), магнітофонні стрічки з фольклорними записами. Із самвидавівських матеріалів забрано: виступ Віри Вовк у Києві в Товаристві культурних зв'язків з українцями за кордоном, витяги із статті О. Полторацького “Що таке Остап Вишня”, виступ І. Дзюби на вечорі Симоненка в СПУ у січні 1965 року, статтю політв'язня Масютка про літеру “г”, легально прислану із Володимирської в'язниці. Із художніх творів забрано машинописи віршів В. Симоненка (переважно передрукованих), І. Драча, Ліни Костенко, І. Калинця, Г. Чубая та ін., дитячі казки І. Стасів, гумореску невідомого автора “Я бачив Магомета” тощо.

Під час обшуку забрано по одному машинописному примірникові статей В. Мороза “Хроніка опору” та “Серед снігів”, а також ряд приватно переданих В. Морозові листів чи записок від різних осіб, де згадуються його статті.

Як згодом стало відомо, вже тоді на В. Мороза була заведена справа і почалося слідство, хоч сам Мороз про це не знав.

У середині травня по справі Мороза обшукали Космацького священика Василя Романюка, відібрали у нього і дотепер не повернули записки із різними принагідними нотатками та велику кількість релігійної літератури (переважно виданої ще до революції). Нічого

зв'язаного із В. Морозом, у о. Романюка не виявилось.

1 червня 1970 року Валентина Мороза викликали повісткою на розмову в обласне управління КДБ і там заарештували. Це сталося рівно через дев'ять місяців після звільнення . . .

Одночасно з арештом Мороза 1 червня у Києві, Львові, Івано-Франківську та Івано-Франківській області були проведені обшуки. Трусили квартири колишніх політв'язнів Любови ЛЕМИК (Івано-Франківськ), Оксани МЕШКО (Київ), Ірини СЕНИК (Івано-Франківськ), Вячеслава ЧОРНОВОЛА (Львів). Робили обшуки також у містечку Яремчі на Гуцульщині у Морозових знайомих, до яких Валентин з родиною іноді приїжджав відпочивати, а також у батьків літературного критика Володимира ІВАНИШИНА в Рожнятівському районі на Івано-Франківщині. Знову обшукали квартиру В. Мороза, забравши всі нотатки, зроблені за місяць після попереднього обшуку (зокрема нотатки до статті про Лесю Українку).

Якщо у Києві та Львові кагебісти поводитися на обшуках більш-менш чемно, то в Івано-Франківську, де обшукували колишніх учасників оунівського руху, були грубими, вдавались до погроз і лайок. Наприклад, кагебісти Андрусів та Завгородній, які проводили обшук у Любові Лемик, грубо лаялися (особливо Завгородній), зверталися на "ти", влаштували навіть обшук особи, повністю роздягнувши Любов Лемик, її сестру Марію та племінницю Дарину, а також зовсім сторонню особу — Оксану Попович, яка випадково зайшла до Л. Лемик під час обшуку. Брутальну процедуру натільного обшуку з професійною майстерністю здійснювала якась Анастасья Лаврентьева, приведена кагебістами і записана в протокол як "понята".

Так само брутально вели себе кагебісти в помешканні Ірини Сенік.

Під час обшуків забиралися книги старих видань, записні книжки, рукописні нотатки, друковані на ма-

шинці матеріяли цілком нейтрального характеру (вірші, мовознавчі та літературознавчі статті тощо), а у В. Чорновола забрали навіть давню ікону. Ні в кого з обшуканих не виявлено нічого забороненого, жодної статті Мороза чи чогось такого, що мало б відношення до справи Мороза (декому вже повернено вилучені папери й речі або частину їх).

Через кілька днів після арешту Валентина Мороза стало відомо, що йому пред'явлене звинувачення за ст. 62, ч. 2 КК УРСР, що передбачає ув'язнення терміном від трьох до десяти років. Вів справу слідчий Івано-Франківського КДБ Баранов, йому допомагав слідчий Пригорницький. Про Баранова відомо, що в органах безпеки він працює ще з беріївських часів. У 1949 році, наприклад, він у Львові вів справу групи студентів політехнічного інституту та неповнолітніх школярів із Золочівського району на Львівщині, звинувачених у спробі вести антирадянську пропаганду. На підставі проведеного ним слідства трійка ОСО засудила тоді студентів на 25 років ув'язнення кожного, а неповнолітніх школярів — на 10 років кожного. У 1965-1966 роках Баранов вів справу художника Заливахи Панаса, засудженого за ст. 62 (антирадянська пропаганда) на 5 років позбавлення волі. Виходячи із розкритого слідством "злочину", вирок П. Заливахи вважають непомірно жорстоким навіть у порівнянні з тодішніми аналогічними вироками. Баранов був також одним із слідчих, що вели справу УНФ (Український Національний Фронт) у 1967 році, яка теж закінчилася вироками (від 6 то 15 років).

У звинуваченні В. Мороза спочатку фігурували статті "Мойсей і Датан", "Хроніка опору" і "Серед снігів", а також гумореска "Я бачив Магомета", авторство якої КДБ без достатніх підстав приписує Морозові. Але оскільки згадані статті важко було кваліфікувати як антирадянські та й достатніх свідчень "розповсюдження" їх зібрати не вдалося, КДБ пішло на крок,

дуже сумнівний з юридичної точки зору, негуманний і жорстокий — з етичної.

Не маючи в своєму розпорядженні ніяких нових матеріалів чи свідчень про “Репортаж із заповідника імени Берії”, кагебісти все ж добилися скасування своєї власної постанови про закриття справи за звинувачення В. Мороза у написанні “Репортажу . . .”, яка була прийнята весною 1969 року. Вважають, що цим самим Комітет держбезпеки дав сам собі ляпаса і розписався в тому, що не визнає ніяких гарантій справедливості і недоторканості особи. Вважають, що “гуманніше” і “порядніше” було навіть засудити Мороза за “Репортаж” у 1969 році, аніж закрити тоді справу, поманити людину короткочасною волею — і знову кинути за ґрати за тим самим звинуваченням. Дехто зв’язує таке рішення із зміною в керівництві республіканським КДБ (замість усунутого влітку 1970 року генерал-полковника Никітченка став Назарчук).

По справі Валентина Мороза допитано близько 30 осіб. Свідчення Вол. Іванишина та О. Мешко (Київ), О. Антонів та Л. Шереметьєвої (Львів), Д. Возняк, М. Возняк, Л. Волинюк, Л. Лемик, Р. Мороз, О. Попович, І. Сеник (Івано-Франківськ), В. Боб’яка і В. Романюка (Космач) та ряду інших осіб більш-менш однотипні. Усі вони заперечили, що читали статті Мороза чи чули що-небудь про них. О. Антонів, Р. Мороз та Л. Шереметьєва, яких, крім того, знову допитували про “Репортаж . . .”, заявили, що ніяких нових свідчень, порівняно з даними в 1968 році, вони дати не можуть.

Дещо відрізняються свідчення Б. Антоненка-Давидовича, А. Горської, М. Плахтонюка, Є. Сверстюка (всі з Києва) та В. Чорновола (Львів), чий листи або записки були відібрані у В. Мороза, а також І. Дзюби, якому була адресована стаття “Серед снігів”. Художниця Алла Горська заявила, що рядки з її поштівки, де згадується про “квітку серед снігів”, витлумачені неправильно, бо вони зовсім не означають знайомства із статтею “Серед снігів”. Так само лікар Микола Плах-

тонюк заперечив знайомість із статтями Мороза, заявивши, що кілька загальних фраз про ці статті вжив у записці, аби не зачепити авторського честолюбства, признавшись Морозові, що не читав його статей. Критик Євген Сверстюк пояснив, що у листі до Мороза дискутував із його оцінкою заяви Дзюби, а не із статтею “Серед снігів”, якої не читав. Так само пояснив свій лист Вячеслав Чорновіл. Він також відмовився давати якісь нові свідчення про “Репортаж . . .”, пославшись на вірогідність своїх показань 1968-69 років. Перед цим В. Чорновіл кілька місяців взагалі відмовився від будь-яких свідчень, поки не добився повернення незаконно вилучених під час обшуку 1 червня ц. р. паперів і речей.

Підтвердили знайомство із деякими статтями Мороза тільки критик Іван Дзюба та письменник Борис Антоненко-Давидович. І. Дзюба посвідчив, що В. Мороз дав йому статтю “Серед снігів”, бо стаття написана з приводу заяви І. Дзюби і фактично йому адресована. Б. Антоненко-Давидович посвідчив, що В. Мороз давав йому читати ще недовершені статті “Серед снігів” та “Мойсей і Датан”, і просив письменника висловити свою думку, що той і зробив у листі до Мороза.

Характерно, що всі допитані заперечили те, що статті чи розмови Мороза носили антирадянський характер. В. Чорновіл, зокрема, домігся внесення власноручної заяви про це в протокол допиту. Б. Антоненко-Давидович хоч і назвав думки В. Мороза хибними, все ж заперечував кваліфікацію їх як антирадянських. Він також протестував проти спроби витлумачити факт звернення до нього Мороза за літературною консультацією як факт “розповсюдження”. Ніхто із допитаних не підтвердив, що читав чи бодай чув про твір “Я бачив Магомета”.

Таким чином, слідство, яке закінчилося в середині жовтня, не збило ніяких нових доказів, що В. Мороз — автор “Репортажу із заповідника імени Берії”, і фактично не довело авторства гуморески “Я бачив

Магомета". Невідомо, як спромоглося слідство обґрунтувати, що статті "Мойсей і Датан", "Хроніка опору" та "Серед снігів" носять антирадянський характер. Те, що В. Мороз показав дві статті, які так чи інакше торкалися літературного процесу, двом членам Спілки письменників України, — цілком недостатня підстава, щоб твердити про "розповсюдження" ним особисто своїх статей. І все ж, не зібравши навіть формально достатніх доказів "вини", КДБ знайшло можливим передати справу до суду.

Відомо, що Валентин Мороз вів себе на слідстві витримано, мужньо, з гідністю. Відразу після арешту він вимагав переведення слідства з Івано-Франківська, посилаючися на некомпетентність і упередженість Івано-Франківських кагебістів. Ця його вимога не була задоволена. Тоді В. Мороз відмовився від будь-якої участі в слідстві. Відійшов він від цього принципу, тільки коли йому прочитали свідчення В. Антоненка-Давидовича. Заперечивши їх, він все ж протоколу допиту не підписав. Після цього були проведені зведени вічнавіч, під час яких В. Мороз знову заперечив те, що він особисто давав Антоненкові-Давидовичу свої статті. Протоколу зведін В. Мороз не підписав.

Відомо, що під час слідства В. Мороз звернувся з листом до П. Ю. Шелеста, в якому писав про безпідставність арешту, заявляв, що його арешт — це вияв безсилої люті приречених на крах реакційних сил суспільства. Лист написано гостро і принципово, без будь-яких прохань про полегшення особистої долі.

"Справа" Валентина Мороза знаходиться в обласному суді, дата суду ще невідома. Захищатиме В. Мороза московський адвокат Коган (вів справу Синявського у 1966 році). Спочатку захищати Мороза погодився відомий адвокат В. Б. Ромм (Москва), але потім йому було заборонено вести захист на політичних процесах.

Арешт Валентина Мороза викликав ряд індивідуальних і колективних протестів, адресованих до різних інстанцій. Наводимо ті з них, які відомі в "Самвидаві". Подаємо їх в такій послідовності, в якій вони були надіслані.

ГОЛОВІ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР
тов. О. П. ЛЯШКОВІ

Копія: ГОЛОВІ КДБ тов. В. Ф. НІКІТЧЕНКОВІ
ДЕПУТАТОВІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР
тов. Б. Є. ПАТОНУ

З А Я В А

2 червня 1970 року в моїй квартирі органами КДБ було зроблено трус без з'ясування конкретних причин.

Шукали листів Валентина Мороза, антирадянської літератури та "інших предметів, вилучених із загального вжитку". Нічого в мене не було вилучено, нічого компромітуючого не виявлено.

Про те, яку літературу визнають антирадянською, які предмети належать до вилучення, важко зрозуміти: перед трусом не було мені пред'явлено точно визначеного і компетентними установами затвердженого списку книжок, статей і т. п., що належать до вилучення і заборони.

Прикрий дуже самий цей факт.

Та найбільше схвилювала мене звістка про арешт Валентина Мороза.

Валентина я знаю особисто. Кілька разів розмовляла з ним, коли він, відбувши 4-річний строк ув'язнення, повернувся на волю. Він був змучений і виснажений, але духовно світлий і людяний, привабливий у своєму чистому прагненні до добра і справедливості для загалу людей . . .

Ще в 1965 році чула я про Валентина Мороза, коли

вперше його судили в Луцьку не за якісь речеві доведені злочини, а по суті, за переконання.

Всього дев'ять місяців прожив він на волі, не трудовлаштований, в атмосфері, затроєній пильним поглядом тієї Івано-Франківської установи, що заважала йому в справі трудовлаштування за фахом, наступаючи на п'яти йому, куди б не поїхав, куди б не пішов, спровокувала його на інцидент в селі Космачі, коли він записував фольклорну картину Гуцульського краю на Великдень.

Чи бачив він світ взагалі !

Прямо з студентської лави кілька років працював на педагогічній роботі, далі судовий штучний процес в 1965 році, 4 роки тюрми і таборів.

Чи після звільнення в вересні 1969 року встиг він роздивитись нашу дійсність? Чи дали йому вільно прикласти творчі сили непересічного інтелекту?

Я на собі відчула всі страхіння концтаборів культурівської доби, коли нізащо-ніпрощо була засуджена ОСО на 10 років позбавлення волі з фіналом — реабілітація і вибачення . . .

Не можу я тепер залишитись байдужою до порушення норм законності нашої соціалістичної батьківщини.

Вважаю своїм моральним обов'язком і правом обізватись на захист Валентина Мороза, який не вчинив злочину: злочин йому органічно не властивий.

Звертаюсь до Вас, людей, наділених відповідним офіційним авторитетом і депутатськими повноваженнями, поставити питання в справі Валентина Мороза так, щоб воно могло бути вирішене справедливо, з дотриманням конституційної законності.

17 червня 1970 р.

Київ — 86, Верболозна, 16

Мешко Оксана Яківна

ГОЛОВІ ПРАВЛІННЯ СПУ
ДЕПУТАТОВІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
О. Т. ГОНЧАРЕВІ

Вельмишановний Олесю Терентійовичу!

Вважаємо своїм обов'язком повідомити Вас, письменника і депутата Верховного органу нашої країни, що 1 червня 1970 року в Івано-Франківську знову арештовано талановитого публіциста, колишнього викладача історії в Івано-Франківському педінституті Валентина Мороза.

Восени минулого року він повернувся в Івано-Франківськ після чотирирічного ув'язнення і ще не встиг як слід оглянутися навколо себе чи хоча б десь влаштуватися на роботу.

З кількох його публіцистичних, гостро-полемічних статей, з якими дехто міг ознайомитися в рукописі, видно лише непересічний літературний хист, але ніякою мірєю не можна говорити про їх антирадянський характер, що, як видно з попереднього розслідування, інкримінують йому сьогодні. Проблеми моральні і загальнокультурні, проблеми національноетичні, становлення духовного розвитку людини за творами Лесі Українки — ось коло питань, над якими він працював останнім часом. Ми не входимо в оцінку — вона може бути різною вже через свідомо дискусивний характер його статей, — але невже гостроактуальні питання сучасності належать до компетенцій органів безпеки?

Ми просимо Вас, Олесю Терентійовичу, поставити питання про долю Валентина Мороза у відповідних інстанціях і сприяти тому, щоб воно було розв'язане відповідно до вимог нашого суспільного життя, яке потребує здорових і чесних сил, здатних бачити і громадянськи сміливо ставити актуальні проблеми сучас-

ности, безкрисно виявляти свою людську причетність до пекучих загальнонародних питань.

З повагою

І. ДЗЮБА
І. СВІТЛИЧНИЙ
З. ФРАНКО
В. ЧОРНОВІЛ
Є. СВЕРСТЮК

ГОЛОВІ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ДЕПУТАТОВІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
ОЛЕСЮ ТЕРЕНТІЙОВИЧУ Г О Н Ч А Р У

Шановний Олесю Терентійовичу!

Звертаюся до Вас у справі, яку у нас не прийнято обговорюючи, хоч зачіпає вона найосновніші принципи нашого суспільного життя.

Мені стало відомо, що 1 червня цього року в Івано-Франківську заарештований і перебуває під слідством Валентин Мороз, історик-педагог за фахом, який у 1965 році уже був засуджений до чотирьох років ув'язнення і відбув покарання.

Зараз йому інкримінують той же злочин супроти нашої республіки — спробу ослабити (а то й повалити) її суспільний державний лад (стаття 62 кримінального кодексу).

Не знаю, мають слідчі органи Івано-Франківська підстави для такої інкримінації чи не мають. Зате я переконаний (до речі, й на власному досвіді), що тюрма не може бути місцем "исправления врагов". Тюрма — це завжди горе, лихо, біда. Тим більше, коли йдеться не про налогових злодіїв, вбивць, шпигунів-диверсантів, для яких призначена ізоляція, а людей інтелектуальної праці.

Гляно також, що слідчі органи полюбляють ство-

рювати видимість суспільної небезпеки тих, хто має сміливість відкрито висловити свій погляд на певні явища нашого життя. В пам'яті ще не стерлися масові арешти молоді української інтелігенції 1965 року (навіть за те, що хтось прочитав якусь невгодну статтю або книжку). Чи конче потрібні були ці арешти? Чи не можна було обійтися без них? Чи можемо сьогодні впевнено відповісти, що дали вони якісь позитивні наслідки? Чи настільки шкідливими були ці люди, щоб застосовувати до них такі надто суворі заходи? Певен, кожна неупереджена людина внаслідок співставлення відомих фактів мусить дійти висновку: арешти ті, крім шкоди, не принесли нашому суспільству нічого. Ні краплини добра від них не збільшилося. Навпаки, збільшилося клопотів. Це помимо того, винні ці люди чи невинні. Бо якщо взяти ще під сумнів їх вину? . . .

За таких обставин арешти в середині представників молоді радянської інтелігенції за висловлювання критичних міркувань про те, що виглядає їм вадами в нашому житті, видаються мені просто піметою, нерозумною жорстокістю деяких представників законодавчого апарату, які, займаючи такі відповідальні пости, мусили б уймати свої пристрасті.

Про Валентина Мороза говорять як про здібного літератора-публіциста. Говорять, правда, і про різкий тон його публіцистичних статей. (А чого іншого можна було сподіватися від талановитої, сильної характером людини, після чотирирічного перебування у в'язниці?).

Та подумасмо зараз, поки ще час, про інше. Наскільки виправдане це нове ув'язнення? Чи є в Івано-Франківських слідчих достатньо підстав, аби ставити В. Мороза перед величезною відповідальністю, якої вимагає 62 стаття?

Мене мучать ці питання. Гадаю, лишити їх вирішення тільки в руках судових органів — ризиковно.

Тому й звертаюся до Вас, Олесю Терентійовичу. Звертаюся до Вас, як до письменника і людини, гли-

боку шанованої народом. Звертаюся також до Вас як до Голови Спілки письменників України, депутата Верховної Ради СРСР.

Згідно з своїми службовими, чисто людськими й письменницькими обов'язками — зацікавтесь долею В. Мороза. Її вирішення треба поставити під громадський контроль. Від цього, будьте певні, нашому суспільству буде тільки користь.

З повагою до Вас

Михайло Косів (Львів—27, Дубова, 32).

ГОЛОВІ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ
ДЕПУТАТОВІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
тов. ГОНЧАРУ ОЛЕСЮ ТЕРЕНТІЙОВИЧУ

Шановний Олесю Терентійовичу!

1 червня 1970 року в місті, що носить ім'я одного з найсвободолюбивіших діячів української культури, в Івано-Франківську заарештовано Валентина Мороза. Про цю сумну подію сповістила мене дружина жертви. На підставі попередніх допитів можна зробити висновок, що Валентині Морозові інкримінують нібито антирадянські мотиви в його гостропубліцистичних талановито виконаних статтях, у змісті яких, немов у калейдоскопі, переливаються животрепетні проблеми національно-етичних стосунків у радянському суспільстві, теми виховання і моралі, честі та гордості в громадян за національно-культурні здобутки та мистецькі традиції великого і геніяльного українського народу.

Це різнобарв'я, гостросюжетність, полемічний характер, запальна стильова манера письма Валентина Мороза, викликали в частини інтелігенції, яка в той чи інший спосіб ознайомила з літературним доробком Валентина Мороза, пристрасні дискусії, жваві роз-

мови про потребу примноження славетних традицій у мистецтві та суспільному діянні трудолюбивого та волелюбного українського народу.

Саме ті мотиви, шановний Олесю Терентійовичу, як мені здається, виразно пульсують і повноголосозвучать у Ваших творах останнього періоду — зокрема в романах "Собор" та "Циклон". Бо навіть, такі тривожні проблеми, як розпорошення і розбазарення гучульського народного мистецтва спільно звучать у Ваших художніх творах та в публіцистиці Валентина Мороза. А це ж найкрасномовніший доказ, що Валентин Мороз молодий, соціально чутливий літератор, в око якого потрапляють ті ж живокричущі фактори сьогодення, якими болісте та переймаєтесь і Ви, ушанований народом талановитий письменник, супроти нас учитель та наставитель.

Шановний Олесю Терентійовичу!

Я не належу до особистих приятелів Валентина Мороза, я навіть не згоден з рядом його дискусивних думок та скоростиглих характеристик, але я передовсім ровесник Валентина Мороза. Мене болить коефіцієнт морального престижу нашої з Вами Батьківщини, яка з такою немилосердністю ізолує від суспільства людей, для яких сміливість та волевияв особистості став запорукою чесної суспільно активної праці.

Звертаюся до Вас як до депутата Верховної Ради СРСР, зробіть усе, щоб долю Валентина Мороза взяти під контроль та результативну опіку громадськості. Силою морального авторитету і влади слід було б домогтися:

1) Щоб Валентин Мороз публічно заявив, що його не б'ють та не чинять жодних актів психічного одурманення;

2) Щоб було оприлюднено зміст публіцистичних статей, які інкримінують Валентину Морозу як нібито антирадянські;

3) Щоб було створено об'єктивну і безсторонню

комісію з найбільш авторитетних літераторів, які б дали справжні, а не заплачені аналізи і оцінки творчості Валентина Мороза;

4) Щоб справу Валентина Мороза обсрунути в справу загальнонародної відомости.

В ім'я гуманізму, в ім'я нашої рідної української культури й літератури, в ім'я соціалістичної законности.

Ваш Михайло ОСАДЧИЙ

7 липня 1970 р., Львів

ДО ЦК КПУ ДО КДБ ПРИ РАДІ МІНІСТРІВ УРСР

Нині зрозуміло кожному, що ми живемо напередодні якихось істотних змін. Про це йдеться і в самвидавівських текстах, і в промовах на пленумах ЦК, в розмовах пасажирів, і в інтимних сімейних радах.

Останнє десятиріччя було періодом майже систематичного погіршення матеріальних і духовних умов існування. Продовжується загальна девальвація цінностей — від курсу карбованця до багатьох економічних, політичних, етичних і естетичних понять.

Певен, що сьогодні є багато таких питань, необхідність розв'язання яких майже однаково відчують О. Солженіцин і Ю. Андропов, В. Нікітченко і В. Мороз, В. Козаченко і І. Дзюба, І. Світличний і М. Шамота.

Потреба здорового діалогу все зростає. Необхідний референдум з багатьох питань. На жаль, здорове обговорення багатьох питань заборонене. Щоправда, це обговорення ведеться, але в ненормальних умовах — або на закритих партійних засіданнях, або в самвидавській літературі. А ненормальність умов заважає віднайти істину, вона призводить до того, що навіть

віднайдена істина залишається ненормальною: існуючи тільки для окремих, будучи "таємницею", вона викликає природний опір загалу.

Відсутність потрібного діалогу створює прекрасний ґрунт для перебільшення незгод, розбіжностей. Кожен із учасників мовчазної дискусії сприймається ніби через збільшуване скло. Людина, що має іншу позицію, сприймається протилежною стороною за . . . ворога!

Ось приклад того, як ненормальні умови цілком закономірно продукують "ворогів", приводять до скрайньої поляризації.

Людина В. звертається до інстанції Н. з конкретними пропозиціями. Людині не відповідають. Вона починає писати знову. Її знову обходять відповіддю. Тоді В. починає обурюватись. Він пише знову, але вже в різкішому тоні. Хоч різкість викликана єдиним наріканням на глухоніму інстанцію, яка зобов'язана говорити. І що ж? Людину В. викликають в іншу інстанцію і починають погрожувати, або — в гіршому разі — надовго причиняють за чоловіком високу браму.

Ось він, цей небажаний наслідок відсутности діалогу: кожна з інстанцій знає, що В. має рацію, але його запроторюють у в'язницю, бо про це ще не час говорити. Справді: про те, що написав В., обидві інстанції заговорять років через десять (обговорюють уже сьогодні!), але поки питання стане надбанням усіх, нещасний футуролог встигне вибути строк і повернутися звідти затятим ворогом обох інстанцій. І він матиме рацію: єдиним його "злочином" стало те, що він народився на десять років раніше!

Зовсім проста і очевидна річ: людина народжується, щоб жити. І коли суспільство звинувачує людину в тому, що вона народилася раніше, ніж їй треба, це значить, що вона позбавляє її права жити. Це суспільство стає вбивцею.

Гірко відчувати, що забороняючи людям можливість мати свою позицію в житті, наше суспільство

бере на себе відповідальність за їхню духовну чи фізичну смерть. Таке суспільство назвати гуманним не можна.

Страшно боляче і соромно думати про долю Валентина Мороза, заарештованого два місяці тому за написання кількох публіцистичних статей. Це якраз той приклад, коли людині відмовляють в існуванні. Бо що значить заборонити людині думати і висловлювати свої думки? Безперечно, Валентин Мороз має непересічний талант публіциста. Це добрий людяний публіцист, часом різкий і гнівний, але не злий. Його різкість і гнівність — від бажання допомогти людям, а не від прагнення осміяти, принизити, образити. Нездарма його цікавлять питання культури, народу, честі. Його рядки сповнені болу за гвалтовану душу людини, культури, народу. Це людина найвищих етичних імперативів, мужня і чесна людина з великої літери.

В нормальних умовах з ним можна було б і треба дискутувати. Але наскільки була б безсовісна ця дискусія зараз, коли над Валентином Морозом просто чинять розправу. Чинять люди, найменше здатні до чесних і відкритих дискусій!

Вважаю, що вимагати припинення слідства над Валентином Морозом — справа честі кожної радянської людини, якій дороге добре ймення свого суспільства, краю, землі.

І я прошу Вас — зробіть все для того, щоб можлива судова розправа над Валентином Морозом не стала новою ганьбою для кожного з нас.

З повагою

Василь СТУС

28 липня 1970 р.

ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ УРСР
ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПУ
ГОЛОВІ КОМІТЕТУ ДЕРЖБЕЗПЕКИ УРСР
ГОЛОВНОМУ ПРОКУРОРОВІ УРСР

З А Я В А

Цією заявою висловлюємо свій протест проти повторного арешту Валентина Мороза в Івано-Франківську. Ми живемо в країні, де не повинно бути політичних в'язнів серед громадян, оскільки свобода слова гарантована Конституцією УРСР і СРСР. Кожен має право втручатися в справи народні і висловлювати про них відверто свою думку. Ворог же, якщо це справжній ворог, ніколи не виявляє свого обличчя, діє нишком. Ми ж впевнені, що Валентин Мороз нічого не міг зробити таємно, скриваючись. Напевне, його, як кожную чесну людину, боліли справи насущі: мистецтво, пам'ятки культури і науки, збереження рідних традицій.

Ворог же, якщо це дійсний ворог, має зі своїх вчинків якийсь хосен. Яку ж вигоду мав Мороз? Після 4-річного, повністю несправедливого ув'язнення в 1965 році — безробіття і новий арешт.

На яких же підставах арештований В. Мороз? За те, що відверто виголошував свої думки, які слід було б обговорити в пресі? Чи, може, за те, що проблеми людської гідності і чесності ставив на першому пляні? Чи, може, за те, що був безробітний? (Тут вже краще було б арештувати тих, хто вперто перешкодив Морозові трудовлаштуватись.). Чи, може, В. Мороз зробив щось таке, що стало причиною його ізоляції? Сам факт арешту В. Мороза вимагає негайного широкого в'яснення. Його арешт викликав чимале замішання серед найширших кіл громадськості. Ніхто не ставить під сумнів, що арешт цей не є справедливий.

І ще одне: був час, коли вважали ворожими твори В. Симоненка; був час, коли не друкували творів В. Симоненка; і, нарешті, прийшов час, коли збірка В.

Симоненка стала настільною книжкою кожної людини, закоханої в поезію. Але скільки ворожих язиків погрілося на попередніх фактах.

В. Морсз, поскільки він не скривав своїх поглядів, як не скриває їх чесний поет чи впевнений у своїй правоті вчений, прагнув відвертої розмови і дискусій з найширшими колами і може бути осуджений у такій же відвертій розмові чи дискусії. І до того часу, доки в пресі не будуть опубліковані матеріяли звинувачення, жоден з нас не має права вважати ув'язнення В. Мороза законним.

Ірина СТАСІВ (Львів)
Ігор КАЛИНЕЦЬ (Львів)
Марія КАЧМАР-САВКА (Львів)
Людмила ШЕРЕМЕТЬЄВА (Львів)
Стефанія ГУЛИК (Львів)
Ніна СТРОКАТОВА (Одеса)
Олена АНТОНІВ (Львів)
Ярослав КЕНДЗБОР (Львів)
Юрій ШУХЕВИЧ (Нальчик)

ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПУ
тов. ШЕЛЕСТОВІ
ПРОКУРОРОВІ УРСР тов. ГЛУХОВІ
ГОЛОВІ КДБ ПРИ РАДІ МІНІСТРІВ УРСР
тов. ФЕДОРЧУКОВІ

Із дня на день я в тривозі чекаю закінчення . . . (нечітке слово) і суду над моїм чоловіком МОРОЗОМ Валентином Яковичем, звинуваченим за ст. 62, ч. 2 КК УРСР в "антирадянській пропаганді та агітації". Поки не пізно, я дуже прошу Вас втрутитися в справу Мороза і, відкинувши упередженість, добре зважити, кому буде користь від такого суду. Чи прислужиться автори-

тетові нашого суспільства, авторитетові соціалістичної демократії засудження людини за відверто висловлювані переконання, хай у багато чому не такі, як у Вас?

Я — дружина і мати, мої судження можете вважати необ'єктивними. Тому я їх не висловлюю. Але мені відомо, що арешт мого чоловіка не пройшов непоміченим. Як дружина Мороза, я поінформована про ряд колективних і індивідуальних виступів на його захист, адресованих у різні інстанції. Мабуть їх більше, але я не про все знаю. Отже, якась частина громадськості, що підписала протести (бо ж ці люди живуть не ізольовано і висловлюють тому не тільки свою думку), вважає арешт Валентина незаконним і навіть шкідливим для морального здоров'я нашого суспільства. Чи варто геть зовсім скидати із шальки терезів їхню думку?

Нарешті мене дуже стривожило те, що слідчий відділ Івано-Франківського УКДБ, не знайшовши, очевидно, нічого антирадянського у Валентинових статтях написаних після звільнення, знову включає у звинувачення "Репортаж із заповідника імени Берії". Адже Мороз був під слідством у справі написання і розповсюдження цього твору більше року. Справу вів тоді слідчий відділ республіканського КДБ, і на початку 1969 року знайшли можливим слідство припинити. Тепер же, хоч ніяких нових даних про "Репортаж" слідчі органи КДБ не мають, вони, як мені заявлено, включають цей твір у обвинувачувальний висновок. Чи не може це викликати у кожної об'єктивно мислячої людини думку, що у нас немає сталих гарантій справедливості й законності, а доля людини залежить тільки від того, які тенденції переможуть в даний момент в тих чи інших керівних або слідчих органах, або навіть від змін персонального складу керівників цих організацій?

Чи відомо Вам також те, що зарубіжна пропаганда вже використовує сам факт арешту Валентина і, поза

сумнівом, стократ більше використає факт його засудження? Чи, може, у цьому теж побачать вину мого чоловіка і причину, щоб суворіше з ним поведися?

Чотири довгих роки я з малим сином чекала свого чоловіка і батька з ув'язнення, підстави якого для багатьох досі видаються проблематичними. А пробули ми разом тільки дев'ять місяців. Якщо зважати на інкриміновану Валетині статтю Кодексу, нас знову чекають довгі роки розлуки, а Валентина — знову тривалі фізичні й моральні мордування.

Чи справді таке потрібне для будування найсправедливішого і найгуманнішого в світі суспільства?

Через те, що виступи на захист мого чоловіка адресовані у різні інстанції і можуть бути Вам невідомі, я вирішила зібрати хоч частину з них і надіслати Вам.

Ще й ще раз покликаюся до Вашої об'єктивності, справедливості і лючності.

РАЇСА МОРОЗ
дружина і мати

8 жовтня 1970 року
м. Івано-Франківськ
вул. Набережна, 14, кв. 35.

Наскільки відомо, ніхто відповіді на ці заяви не одержав. Зате вперше за останні роки кагебісти почали офіційно, з протоколюванням, допитувати осіб, які підписують заяви протесту. Такий допит було знято в Івано-Франківську із Л. ШЕРЕМЕТЬЄВОЇ (Львів), при цьому їй не вказали, по якій кримінальній справі її допитували. Допитувала Шереметьєву якраз та інстанція, про незаконні дії якої йшлося у львівській заяві протесту. Ставилися питання, хто ініціатор заяви, хто написав текст і т. п. Л. Шереметьєва сказала, що раз вона підписала заяву, то є одним з авторів і ініціаторів її, щось інше відповісти відмовилася.

СУД АНДРІЯ КОРОБАНЯ

27 - 31 травня 1970 року Київський обласний суд розглядав справу киянина Андрія КОРОБАНЯ, звинуваченого за ст. 62 КК УРСР в антирадянській пропаганді й агітації, і засудив його на шість років позбавлення волі в таборах суворого режиму.

Про арешт Коробаня вже згадувалося в попередніх випусках. Тепер детальніше про нього. А. Коробань народився 1930 року у Василькові поблизу Києва. 1950 року, під час навчання у Київському педінституті був заарештований органами МВД і засуджений на 10 років позбавлення волі за написання статті, яка була спрямована проти сталінщини, але написана цілком з марксистських позицій. У 1956 році був достроково звільнений. Працював на різних роботах, зокрема, якийсь час учителював у Дрогобицькому районі на Львівщині. У 1967 році переїхав до Києва, влаштувався працювати в одному з науково-дослідних інститутів, заочно навчався в Київському інституті іноземних мов. Заарештований у вересні 1969 року, звинувачений за написання ряду статей, які, до речі, якогось помітного поширення у "Самвидаві" не набули.

Відомо, зокрема, про такі праці Коробаня, крім згаданої юнацької статті 1950 р. 1957-58 року він працював над великою працею "До питання про національну незалежність України", де розглядав цю проблему, починаючи з Київської Русі. Твір цей відібраний і знаходиться в КДБ. Пізніше працював над

статтею “Шевченко і Україна”, яка пропала під час переховувань. 1964-65 року працював над великою працею “Основи марксизму і сутність більшовизму”, яка лишилася незакінченою. 1968 року написав статтю “Пропаганда і агітація в системі більшовизму”. Нарешті, 1968-69 років він склав проєкт програми соціальних реформ і розв’язання національної проблеми, що, очевидно, стало головною причиною арешту і за судження.

Відомо, що А. Коробань цілком базувався на марксистській ідеології, критикуючи становище в СРСР, зокрема на Україні. Так, у згаданому проєкті програми він ставив питання про дійсне залучення трудящих у сферу суспільного життя, про гарантії демократичних прав тощо.

По справі Коробаня КДБ допитувало ряд осіб у Києві і навіть Дрогобиччині, де він колись працював.

АРЕШТ ІВАНА СУКА В ДОНЕЦЬКУ

На початку червня 1970 року в Донецьку кафебістами був заарештований викладач медичного інституту, кандидат медичних наук Іван Степанович СУК. Звинувачений в антирадянській агітації та пропаганді.

Іванові Сукові приблизно 45 років. Він цікавився українською культурою, збирав українські книжки (в тому числі і старих видань), мав великий архів газетних і журнальних вирізок — з статтями, що торкалися розвитку української культури. Знайомий з рядом київських письменників (І. Дзюбою, Б. Антоненком-Давидовичем та ін.). Можливо, мав якісь самвидавівські статті, але поширенням їх не займався. Лекції в педінституті читав російською мовою, українську мову вживав тільки в найвужчому колі. Але можливо, що в зрусифікованому Донецьку й така людина здалася небезпечною. Зрештою, якихось повніших даних про причини арешту І. Сука немає.

По справі І. Сука проведено ряд обшуків у його знайомих донецьких літераторів в Мішенка (зараз мешкає у Дніпропетровську) та В. Захарченка (перейшов жити і працювати у Черкаси). У Захарченка забрано письменницький архів, книги. Приблизно такі ж результати обшуку в Мішенка, якого обшукували двічі. Відомо про ще кілька обшуків у справі Сука, але конкретно прізвища і результати обшуків невідомі. Відомо тільки, що під час обшуків у Донецьку і Дніпропетров-

ську забрано по примірнику статті В. Мороза “Хроніка опору”.

Дальша доля заарештованого Івана Сука ще не відома.

Містимо тут заяву поста Василя СТУСА про арешт І. Сука та обшук у В. Захарченка, яка подає деякі конкретні дані про цю справу і про особу арештованого.

ГОЛОВІ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УРСР
О. П. ЛЯШКОВІ

СЕКРЕТАРЕВІ ЦК КПУ Ф. Д. ОВЧАРЕНКОВІ

Кожне нормальне організоване суспільство залишає людині певний простір індивідуальної свободи. Адже це обов'язкова умова людського існування. При відсутності такої свободи є істоти, але немає людей, особистостей.

Можна з певністю сказати: чим більший цей простір індивідуальної свободи, тим кращі умови для визрівання соціально значущої людини.

Отже, в інтересах нашого суспільства свято оберегати індивідуальні людські права. До таких прав я відніс би право мати світ у собі — право мислити, мати свої переконання, світогляд, характер, звички — ті мінімальні права, які майже не різняться від звичайних здатностей.

Кожне суспільство потребує індивідуально зрілих людей, особливостей, а не людиноідів, тоді воно гарантує цю індивідуальну свободу. В протилежному разі суспільство просто займається самопоїданням.

Французький філософ-марксист Люсьєн Сев згадує такий випадок. В 1958 р. журнал “ ”*) друкує листа пані Парен-Віяль, в якому та пише: “Треба було б почати з заборони всім викладачам, що є нині

*) Назва журналу в оригіналі відсутня — Вид.

членами комуністичної партії, викладати філософію до закінчення їхньої кар'єри”. Запопадлива пані одержала від бюро національної асоціації викладачів філософії державного навчання гідну відповідь. “Парен-Віяль не змогла знайти свого покликання: їй слід було б робити кар'єру в поліції”. Люсьєн Сев цілком слушно зауважує з цього приводу: “Як би там не було, оминаючи клінічний випадок пані Парен-Віяль, ця туга за фашизмом свідчить про безсилля буржуазії, незважаючи на вжиті величезні зусилля, загальмувати успіхи марксизму в сучасній Франції” (Люсьєн Сев “Современная французская философия”, изд-во “Прогресс”, М., 1968, ст. 239).

Люсьєн Сев називає фашизмом подібну спробу заборонити публічне відстоювання і пропаганду своїх поглядів, тобто обстоює права, гарантовані Деклярацією прав людини ООН.

Я ж говоритиму про речі значно скромніші.

8 червня 1970 року на квартиру письменника Василя Захарченка прийшли працівники КДБ. Зробивши обшук, вони вилучили рукопис невикінченого роману (навіть не машинопис!), приватні листи, письменникові записки, дорожні нотатки, щоденникові записи, окремі спостереження. Підозрілими виявились і книги, що мали сліди олівця чи звичайні закладки, хоч ці книги були видані у нас у Союзі не раніше 1960 року.

Не знаю, чи збираються працівники КДБ повертати письменникові його приватний архів, але знаю напевне, що безцеремонне вторгнення малокомпетентних осіб в поетичну роботу надовго травмує його як громадянина, письменника, людину.

Ось уже чи не третій місяць перебуває в ізоляторі Донецького КДБ викладач Донецького медінституту, кандидат медичних наук Іван Степанович Сук. Як стало відомо, І. С. Сук, мав пристойну українську бібліотеку, уважно вивчав українську літературу, мистецтво, історію. Бувши науковцем, він залишився інтелігентом.

Відомо також, що І. С. Сук завжди поводився як комуніст, завжди рішуче дискутуючи з людьми, які небезпідставно говорили про істотні рецидиви сталінщини і порушення ленінських норм життя. Марно і говорити, що ніякої агітації проти режиму чи поширення “забороненої” літератури І. С. Сук не вів.

В кожному з цих випадків не засвідчено фактів поширення самвидавівських текстів, публічного висловлювання “незрілих” думок, наявності “нездорових” настроїв і т. п.

Мені важко з'ясувати ці парадоксальні факти. Тим більше, що йдеться про Донецьк, вкрай зрусіфіковане місто, де немає жодної української школи, де в педінституті навіть історію України один час читали російською мовою, де урядові постанови з Києва спочатку перекладають по-російському, а потім “доводять” до мешканців, місто, де живу розмовну мову українську сприймають за одне з чудес світу.

Стурбований цими фактами сваволі над людиною та її совістю, я звертаюсь до Вас, сподіваючись на те, що ці обурливі факти викличуть Ваше природне занепокоєння.

З повагою

ВАСИЛЬ СТУС

Адреса: Київ — 115, Львівська, 62, кв. 1.

ДО ІСТОРІЇ ОДНОГО НАКЛЕПУ

Крім поширення провокаційних чуток та анонімних листів, КДБ та деякі ідеологічні органи вдаються до поширення про негодних їм осіб заведеної брехні в органах преси та з офіційних трибун.

1968 року досить широкого розголосу набула справа з наклепницькими вигадками про В. Чорновола у статті письменника О. Полторацького, з цього приводу зв'язався ряд самвидавівських документів.

Хоч Полторацький та інші наклепники були викриті тоді на очисливій брехні, вони не вгамувалися. Як стало відомо, тодішні вигадки знову повторюються з офіційних трибун в різних кінцях республіки. Так, у квітні 1970 року в Івано-Франківську на ряду підприємств та в установах було прочитано лекцію про боротьбу з “ідеологічними диверсіями”. Виступав лектор ЦК КПУ, кандидат історичних (чи філософських) наук, викладач суспільних наук у одному з київських вузів. Розповідаючи про “внутрішніх диверсантів”, цей лектор, зокрема дав цілком викривлену інформацію про політичні процеси 1965-67 років та протести громадськості. Інформуючи про відомий лист української громадськості (понад 150 осіб) з приводу порушення соціалістичної законності, надісланий до ЦК КПУ весною 1968 року, лектор твердив, що під цим листом були поставлені “для кількості” вигадані прізвиська, що з деяких осіб підписи брали обманом, не показуючи їм тексту “антирадянського” (визначення лектора) листа.

Зокрема, мовляв, щоб надати листові ваги, під ним поставили багато підписів робітників, які всі до одного вигадані.

Усе це очевидний наклеп. Всі підписи під листом поставлені письменниками, художниками, науковцями, службовцями, робітниками з власного бажання після прочитання тексту листа та доданих до нього документів. Жодного вигаданого прізвища під листом немає. Лист справді підписала група робітників з будівництва Київської комсомольської ГЕС.

Той же лектор розповів, що Чорновіл нібито закликав у своїх творах до терору, повторив дослівно факти із статті Полторацького у "Літературній Україні". Почувши таке, дехто з публіки вигукував: "И такой до сих пор на свободе? В тюрьму его, расстрелять его!" А далі київський лектор казав також, що Чорновіл ніде не хоче працювати, неробствує. Це говорилося через кілька тижнів після того, як його черговий раз звільнили з роботи. Таку ж інформацію про Чорновола, базовану на статті Полторацького, давали на щорічних серпневих нарадах директорів шкіл у ряду районів республіки. Тому виникає потреба повернутися до історії цього наклепу.

В. Чорновола судили у листопаді 1967 року відкритим судом, і всі присутні мали можливість переконатися, за що його справді звинувачено. Група присутніх на процесі осіб звернулася після суду з листом до ЦК КПУ, в якому йшлося про незаконність засудження Чорновола і про грубі порушення елементарних юридичних норм ведення суду. Про таке засудження як зразок відвертого беззаконня і переслідування людини за переконання, які не є антирадянські, йшлося у листі української громадськості до ЦК КПУ весною 1968 року.

Тоді, очевидно, у певних колах і з'явилася думка дискредитувати Чорновола, приписати йому погляди та думки, яких він ніколи не мав і не висловлював.

Можна припускати, що автором приписаних фраз був хтось із партійних керівників, бо вперше їх привселюдно виголосив секретар Київського обкому партії Ботвін, виступаючи на відкритих партійних зборах у Спілці художників УРСР, а потім ще в ряду організацій. Через два місяці після цього їх повторила газета "Літературна Україна" у статті О. Полторацького "Ким опікуються деякі "гуманісти". Відповіддю на цю статтю був відкритий лист до газети І. Дзюби, Є. Сверстюка, М. Коцюбинської, Ліни Костенко та В. Некрасова.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО РЕДАКЦІЇ "ЛІТЕРАТУРНОЇ УКРАЇНИ"

В "Літературній Україні" від 16 липня 1968 року ми прочитали статтю Полторацького О. «Ким опікуються деякі "гуманісти"».

Політична і моральна нечистоплотність цього автора всім добре відома ще з тих часів, коли він публікував доноси на Остапа Вишню, оголошуючи найпопулярнішого в народі письменника куркульським надобитком і фашистським агентом та вимагаючи фізичної розправи над ним. І все ж те, що ми прочитали в "Літературній Україні", вразило нас, бо неможливо було повірити, що й сьогодні літератор може повернутися до такого брудного провокаторського ремесла.

Стаття написана нібито з приводу відомого колективного листа у справі порушень соціалістичної законності на політичних судових процесах. Лист цей був підписаний більше як сто науковцями, митцями, робітниками та літераторами, серед них були й ми. Тому не можемо поминути мовчанням виступ О. Полторацького.

Від самого початку О. Полторацький грубо перекручує зміст листа, де йшлося про конкретні факти порушення судових процедурних норм і висловлювалася тривога, що це завдає шкоди соціалістичній демократії і громадському життю нашого суспільства. Тим часом О. Полторацький голосливо твердить, що автори листа захищають “верогів”, “ідеологічних диверсантів” (та ж термінологія, якою він послуговувався 35 років тому) В. Черновола і С. Караванського.

Спершу скажемо про С. Караванського. Не беремося тут оцінювати його вини, за яку його без суду взяли досиджувати за законами нашої країни неіснуючий 25-річний термін, бо власне в листі не було про нього ні слова — навіть прізвища цього не згадувалося. Та це не завадило О. Полторацькому написати чорним по білому, що в листі захищається саме С. Караванський. І половину свого писання він присвячує саме С. Караванському, всіляко розписуючи його “біографію”. Для чого потрібна була така свідомі і груба підтасовка?! Певно для того, щоб настрахати необізнаного із суттю справи читача.

Тепер про В. Черновола. Яке право мав О. Полторацький вводити читачів “Літературної України” в оману щодо тих обвинувачень, які були пред’явлені судом В. Черноволу, тих кваліфікацій, які суд дав його діям, і тих ухвал, які суд виніс? Можна схвалювати чи не схвалювати вирок, винесений В. Черноволою (ті з нас, хто був присутній на процесі, впевнилися, що пред’явлені В. Черноволою звинувачення не були доведені, і свого часу зверталися у відповідні інстанції з конкретною аргументацією), але не можна заднім числом цілком довільно змінювати й “доповнювати” офіційні судові кваліфікації. А саме так робить О. Полторацький, провокаційно заявляючи, що В. Черновола нібито судили за “пропаганду націоналістичних поглядів” та нелегальне пересилання за кордон антирадянських матеріалів — тоді як нічого подібного на суді не було.

Без усякого сорому перекручує О. Полторацький біографію В. Черновола. Він запевняє, що В. Черновола — якась невідома і непевна постать, що немає жодного відношення до літератури і журналістики: “колишній інспектор по рекламі «Книготоргу», а згодом інспектор Львівського відділення “Товариства по охороні природи”. Але він промовчує, що на ці посади В. Черновола потрапив уже після довгої низки переслідувань і поневірянь. А до того кілька років працював секретарем комітету комсомолу будівництва Київської ГЕС, в редакції газети “Молода гвардія”, в редакції газети “Друг читача”, опублікував кілька десятків літературознавчих матеріалів в республіканських журналах і газетах, в тому числі і в “Літературній Україні”.

Мета такого фальсифікування біографії і творчого обличчя В. Черновола, особливо ж замовчування того, що він — недавній комсомольський активіст, стає зрозумілою, коли доходиш до найбільш безсоромної і підлої вигадки О. Полторацького. Він приписує В. Черноволою дикі і безглузді слова, взагалі неможливі в устах психічно здорової людини, вихованої в радянській родині і в радянській школі, де взагалі вся молодь в комсомолі — “це зовсім непотрібна організація, яку треба ліквідувати. Не зайве було б навіть фізично. Колись куркулі активістам розрізували животи і набивали пшеницею, тепер потрібно набивати тим же активістам животи їхніми програмами і божевільними гаслами”.

З цієї “заяви”, яку О. Полторацький бере в лапки, як нібито належну В. Черноволою, так і тоне духом і фразеологією тих троглодитів-душогубів, що компонували “визнання” і “самовизнання” різних “терористів” та “верогів народу” на сумнозвісних процесах 30-х років.

Ми вимагаємо, щоб О. Полторацький документально довів належність цих слів В. Черноволою, або вбачився за наклеп.

З огляду на те, що виступи, подібні до статті О. Полторацького, здатні лише розпалювати підозру і людоненависництво, що вони підсилюють ШОВІНІСТИЧНУ КРОВОЖЕРНІСТЬ обивателя, який у кожному українцеві бачить “націоналіста” і “бандеровця”, що вони отруюють атмосферу співжиття і дружби народів — вважаємо за найвищий свій громадський обов'язок не проходити повз них, давати їм моральну кваліфікацію і спростовувати їх по суті фактів.

Просимо редакцію “Літературної України” опублікувати цього листа. В іншому разі ми змушені будемо доводити його зміст до читачів “Літературної України” всіма засобами. Якщо треба буде, ми не пошкодуємо сил і часу. 40,000 разів перепишемо його від руки і надішлемо кожному передплатникові “Літературної України”, щоб хоч трохи розвіяти той людоїдський чад, атмосферу брехні і безкарності.

ІВАН ДЗЮБА
ЄВГЕН СВЕРСТЮК
МИХАЙЛИНА КАЦЮБИНСЬКА
ЛІНА КОСТЕНКО
ВІКТОР НЕКРАСОВ

Із широким відкритим листом звернувся до редакції “Літературної України” також поет Василь СТУС. Він зокрема писав про ту суспільну атмосферу, яка протягом кількох десятиріч породжує і плекає отаких полторацьких. Жодної відповіді на відкриті листи не було.

В. Черновіл, що перебував тоді в ув'язненні, звернувся із заявою до суду, яку передав також для ознайомлення громадськості.

ДО КИЇВСЬКОГО ОБЛАСНОГО СУДУ

Від ЧОРНОВОЛА ВЯЧЕСЛАВА МАКСИМОВИЧА,
що у зв'язку із засудженням за ст. 187-1 КК
УРСР перебуває у ВТК п/с НА 128/59 (Піщанський район, Вінницької області)

К Л О П О Т А Н Н Я *)

Ставлячи питання про притягнення гр. Полторацького до кримінальної відповідальності за ст. 125 ч. 2 і ст. 126 КК УРСР, я прошу найперше використати для встановлення його вини матеріали попереднього та судового слідства в моїй “справі”, яка слухалася 15. XI. 1967 р. у Львівському Облсуді. Усі інші докази з мого боку (свідчення осіб, присутніх на мосму суді, виписки з мосі трудової книжки та список друкованих статей; докази наклепницької діяльності гр. Полторацького в минулому та ін.) при потребі будуть подані мною дружиною чи моїм адвокатом.

Вважаю, що повинні бути вжиті і якісь заходи щодо керівників газети, які, без необхідної перевірки, надали слово для серйозних політичних звинувачень скомпромітованій в минулому особі.

Якщо у зв'язку з моїм ув'язненням виникають утруднення для ведення кримінальної справи, я не заперечую відстрочити початок слідства до 3 лютого 1969 р. — закінчення терміну мого покарання. Але прошу, щоб мос клопотання про порушення кримінальної справи вважалася поданим тепер.

Звертаюся до обласного суду і через політичний характер справи, і тому, що не знаю, в якому районі м. Києва мешкає гр. Полторацький (для уточнення вказую місце його праці).

До заяви додаю газетний текст наклепницької статті Полторацького.

18 вересня 1968 р.

Підпис—Черновіл.

*) Тут подане тільки закінчення клопотання В. Черновола — “У.В.”

Київський обласний суд переслав цю заяву до одного з райсних судів м. Кисва, а звідти Чорноволові прийшла відповідь, що суд відмовляється порушувати судову справу проти О. Полторацького, не входячи навіть в суть справи. Придумана була безпомічна відмова, що заява надійшла до районного суду після закінчення передбаченого для ст. 125 КК УРСР тримісячного терміну давности після появи у газеті статті. Відмовка юридично неграмотна, бо, згідно закону, датою подачі юридичного документу вважається день надсилки скаргником заяви чи клопотання, а не день одержання її якоюсь інстанцією. Чорновіл же офіційно подав через табірну адміністрацію клопотання за місяць до закінчення терміну давности.

В. Чорновіл оскаржив рішення районного суду до Київського облсуду, але йому навіть не відповіли.

Після виходу на волю В. Чорновіл розповідав, що перед звільненням у січні 1969 року він мав розмову з тодішнім головою КДБ при Раді Міністрів УРСР Нікітченком і просив його вяснити, хто є автором цієї провокації, хто інформував Полторацького. Нікітченко категорично заперечив будь-яку причетність до цього КДБ, але розслідувати цю справу відмовився, як таку, що не належить до компетенції КДБ. Тоді у січні 1969 року помічник прокурора Львівської області Васильєв теж сказав Чорноволові, що прокуратурі нічого не відомо про ті думки чи фрази, які приписує йому Полторацький, і що такої інформації прокуратура не могла нікому дати (справу Чорновола 1967 року вела якраз львівська прокуратура). Але шукати винного вона також відмовилася, порекомендувавши звернутися до суду . . .

Таким чином всі слідчі і судові інстанції відмовилися займатися цією справою, наклепник досі не покараний, а сфабрикованим ним наклепом досі не гребус послуговуватися офіційна пропаганда.

НАВКОЛО ПОЕТА МИКОЛИ ХОЛОДНОГО

Останніми місяцями у “Самвидаві” з’явився ряд статей пов’язаних із Миколою Холодним.

Ім’я Миколи Холодного як автора талановитих гостро соціальних поезій широко відоме. Його вірші набули масового поширення у “Самвидаві”. Донедавна М. Холодний активно включався в громадське життя, читав свої найгостріші поезії на літературних вечорах, сприяв їхньому поширенню. Зазнавав різних переслідувань: за виступ на самочинному ювілейному вечорі біля пам’ятника Івана Франка у Києві наприкінці травня 1966 року був заарештований і 2 тижні перебував в ув’язненні, був викинутий з останнього курсу філологічного факультету Київського університету, працював після цього сторожем, свинарем і т. п. Його майже не друкували.

Ознаки зміни позицій виявилися у Холодного вже у рукописній збірці “Куди і навщо тече вода?” (1969 р.). Поет не приховував від ближчих знайомих, що відхід від попередніх мотивів творчості в “неутральну” тематику — це тільки один із запланованих ним заходів, мета яких — довести літературним керівникам, ідеологічним органам та КДБ, що М. Холодний став іншим, і таким чином добитися змоги друкуватися й уникнути можливих репресій за публікацію поезій за кордоном (крім багатьох добірок у періодиці та збірниках, там у 1969 році вийшли збірки Холодного “Крик з могили” та “Сутеніє в душі”).

Такий усвідомлений кон’юнктурний задум позна-

чився на ідейному спрямуванні й художній вартості поезій Холодного. Тут даємо два короткі вірші. Один характерний для попереднього доробку поета, другий з останньої збірки (для безсторонності беремо вірш, який дав назву збірці і тому, очевидно, є програмним).

СЬОГОДНІ

Сьогодні у церкві коні
Ночують і воду п'ють.

Сьогодні новим іконам
Прочани поклони б'ють

Сьогодні гвалтують рації
Про мера шлункові болі.

Сьогодні вмирає нація,
А світ очманів на футболі.

Сьогодні комусь на згадку
Подарували літак.

Сьогодні у полі дядько
Гнилий підібрав буряк.

* * *

Сьогодні жива колекція
Вільша по той бік ґрат.

Сьогодні у клубі лекція:
"Людина людині — брат".

БІЖИТЬ ВОДА

люди ідуть на роботу
а я дивлюся на річку і думаю
куди і навіщо біжить вода

люди роблять роботу
а я дивлюся на річку і думаю
куди і навіщо біжить вода

люди вертають з роботи
а я дивлюся на річку і думаю
куди і навіщо біжить вода

Наприкінці 1969 року Микола Холодний показував ближчим знайомим листа до секретаріату ЦК КПУ Овчаренка, в якому писав, що колишнього Холодного вже нема, критично оцінював написані раніше вірші і виявляв готовість дати відсіч буржуазно-націоналістичній пропаганді, яка використала його вірші, нібито спотворивши їх. У листі було прохання вислухати його особисто. Чи надіслав Холодний Овчаренкові цей лист, невідомо. Відомо тільки, що у грудні 1969 року листа аналогічного змісту він послав першому секретареві ЦК ЛКСМУ Капто. Можливо, це був той самий лист до Овчаренка, тільки переадресований. Особисто Капто Холодного не прийняв, з ним розмовляв хтось із низових працівників в ЦК ЛКСМУ. Холодному пообіцяли, що його вірші будуть друкуватися. Тоді ж Холодного покликали до КДБ, де з ним розмовляв заступник голови республіканського КДБ генерал Шульженко. Зміст цієї розмови невідомий.

У грудні 1969 року з'явився "Відкритий лист до Ніни Матвієнко", якого Холодний широко розповсюдив. Спочатку дехто сприймав цей лист тільки як неетичне зведення якихось особистих поражунків із співачкою та родиною І. М. Гончара. Але потім, розгледівши у листі глибший підтекст, Холодному почали відповідати.

Були сумніви, чи варто містити у "Віснику" документи цієї полеміки з огляду на її невисокий етичний рівень. Але оскільки ці статті набули поширення у "Самвидаві", одностороннє знайомство з деякими з них без знання решти і всіх обставин справи може привести до хибних висновків, вирішено подати головні з них, зробивши незначні купюри в тих місцях, де автори занадто переходять дозволені етикою межі. Наведемо також оцінку цих статей самвидавівським читачем, наскільки вдалося її узагальнити.

ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ДО НІНИ МАТВІЄНКО

Не подумай, Ніно, ніби цей лист продиктований якимсь меркантильним розрахунком. Мене не може не хвилювати криза, яку переживас твій талант. Над ним навис Дамоклів меч — і ніхто не гарантує, чи завтра про тебе не говоритимуть як про Пащу Сімаченко, у минулому часі.

Можна, звичайно, позіхаючи, спостерігати з власного віконечка, як у сусіди горить хата. А потім “співчувати” йому в біді. Як от ті “найближчі”, що допомогли тобі закопати в землю те, чим обдаровує природа одного серед мільйону. І коли я пишу цього листа, я адресую його не тільки до тебе.

Митець не має стояти осторонь життя. Але він повинен підійматися над різними інтригами в суспільстві, щоб не стати в них розмінною монетою. Що свого часу чекало на Івана Драча. Не кажучи вже про автора цих рядків. За допущені помилки митець розплачується іменем. Обиватель же лишається збоку, бо він безіменний. Цю істину досі збагнула спільна наша знайома, бандуристка Галина М. Що приємніше: в якомуś клубі трамвайників чи ще десь розважати грулку тих самих осіб на влаштованих ними “вечорах”, а чи — впливати на переповнені аудиторії з великої сцени?

Понад рік тому заговорили про Ніну Матвієнко як про явище. Як про те, що “Богом дане”, приходять раз на тисячоріччя. Твоя пісня зазвучала як крик одинокої душі на затопленому острові. Вона, мовби цілюща вода, оживила скам'яніле серце людини. То було свято нашого народу. Загал миттю з Оксани Петрусенко — її якраз повернули з забуття — перекинувся на тебе. Твоє ім'я ставилося поруч з іменами Соломії Крушельницької, Імми Сумак.

Щоправда, українські цінувальники мистецтва щедрі на компліменти. Однак нечуваний за останнє десятиріччя фурор навколо твого феноменального спі-

ву мав під собою ґрунт. Ти співала душею. Твоя пісня лилася наче забута молитва. І з'явилася усмішка на пересохлих устах народу. Нехай ти, за визнанням фахівців, співала десь у межах 7-12 тонів, ти не потребувала ніякої школи. Сама була нею. Перед твоїм стихійним голосом поблякло трафаретне клясичне “виконання” — оте виконання, що оголосило колись народній спів “неблагородним”.

Ти тільки починала! Тільки ступила через поріг тверчого подвигу. І раптом закружляла на місці, як підстрелений танк.

В чому причина? Мо, дано вказівку на ігнорування? Нічого подібного. Ні один поет в наш час немає такої трибуни, як ти! Жодній співачці за царських умов не було надано такої можливості передати своє мистецтво народіві.

Важко митцем народитися. Ще важче митцем померти. Одні зупинилися напівдорозі, інші, зробивши крок вперед, збили два назад: кожен з-поміж нас по-своєму спалахує і по-своєму згасає.

Вір мені чи ні, але в усіх останнім часом створюється враження, що ти не претендуєш більше, як на роль штучного супутника безіменної плянети, що вивела тебе на орбіту навколо всіма нами знаного музею. Непомітно для себе ти стала там живим експонатом. Тебе заінвентаризовано там заодно з померлими кобзарями. Як ніби для загалу не випущено платівок з твоїми піснями. Некваліфікований запис, здійснений в умовах музею, є карикатурою на твій спів. Тим не менше її підносять відвідувачам — і то не з Радянського Союзу — як єдиний на всю Україну діамант.

У мене нема якихось особистих претенсій до власника музею. Кожен з нас має ті чи інші вади. Але є щось більше за нас, що усіх нас об'єднує. Мене, наприклад, вражас, що ця людина повернулася з війни не з трофеями, а з підібраною десь на згарищі картиною козака Мамає . . . Перших років існування му-

зсю у ньому багатьом відкрилися очі на рідну культуру, на себе.

Так було, доки, з легкої руки збирача, його оселі не обернули собі на притулок особи, котрі замість того, щоб творити історію, весь час “вивчають” її. Зрозуміло, хто не шануватиме предків, той подає поганий приклад нащадкам. Але ж не можна весь час тільки те й робити, що “шанувати”. Тим паче, якщо це набуває потворних рис.

Так, коли подивитися, як господар, піддавшись тенденції останніх років, переодягає у шаравари юних відвідувачів, то мимоволі уявляєш те, чим займалися колись хуторяни.

Нас ще й тепер величають козацькою нацією. Але не переоцінюймо козаків. Не можна не погодитися з рядом слушних зауважень, висловлених на їхню адресу Бєлінським у рецензії на “Історію Малоросії” Маркєвича. Не завжди ідеально вміли розв’язувати національні питання й українські гетьмани.

Та й чом це раптом зводити історію України до доби козацтва? Буцімто не було на нашій землі ні Київської Русі, ні 1917 року. В трипільську культуру сягають писанкові елементи. З поганських часів успадкували ми полюблювані нами колядки й щедрівки.

Але не нав’язуймо силоміць того, що відкинула історія. На цьому я вже акцентував у статті “Моці чи живе тіло поезії?” — (г-та “Радянська культура”, 27. 9. 1964 р.) і в статті “Про душу в пісні та про пісню в душі” (ж. “Ранок”, номер 7, 1965).

Був час, коли театр Саксаганського відігравав проґресивну роль. Та уже Курбас не прийняв його засад.

Я знаю особу, що упродовж років звертається до найвищих інстанцій з пропозицією насадити в українських містах калинові гаї і розвести в них солов’їв. Я запитав якось цього товариша, чи не досить йому того всього в українській поезії? . . . Але він не заспокоївся.

Декого послухали. І, як гриби після дощу, почали

з’являтися різні “Корчим”, “Курені”, “Вітряки”. А хтось навіть подав ідею створення товариства вболівальників за українську мову. Все інше, на що багата Україна, їх чомусь не цікавить.

Потрапивши в музеї в оточення натренованих філістерів, ти, вчорашня сільська дівчина, не вміла подібно до них жонґлювати цитатами авторитетів про нашу мову, пісню. А як тобі показали замацану пальцями “патріотів” “Історію України” (немовби до неї не відкрито вільного доступу в бібліотеках столиці), на тебе почав давити комплекс неповноцінності. Ти почала вважати себе “нижчою” перед ними. А їм тільки того й було треба. Аби здаватись “вищими” у твоїх очах і причетністю до тебе набивати собі ціну.

Їхня бездіяльність, тривіальні розмови про красу української мови (для деякого зараз це основна професія) — заповнили дорогоцінний час, упродовж якого ти мусила б працювати над собою. Якби співачка, з метою оновлення її репертуару, прослуховувала щодня по 6 пісень з отих 200 тисяч у магніфонних записах Інституту мистецтвознавства АН УРСР, то тільки на це в неї пішло б . . . 25 років.

Скориставшись з твоєї неготовності розгоряджатися своїм талантом (не твоя в тому вина, що по українських селах унікальні голоси — природне явище, і їм там не надають якогось особливого значення), з тебе зробили співачку “з викликом на дім”. Два роки тебе водили по хатах тих, чий образ влучно відтворив у вірші “На печі” Володимир Самійленко. Розплачувалися алькоголем.

І ось кілька місяців лікування. Як шкода, що ми забуваємо оте прадавнє: “І не кидайте перлів своїх перед свиньми, щоб свині не порпали їх ногами своїми”.

Як не прикро, твій давній симбіоз триває. Бо, в твоєму розумінні, первати з ними — це стати на шлях національної зради. Ти ще й досі живеш ілюзією, що вони — “хребет нації”. Надто хисткий “хребет”!

Переоцінює його і сам збирач. Якщо типовий репрезентант “хребта” за кілька років сновигання по музею навчився вести нескінченні розмови про мелодійність української мови, то господареві від того невелика дяка. Либонь, мелодійніші за українську мову мови в’єтнамська, полінезійські!

І все ж ледве не всі досягнення в національному житті України приписуються колекції, що, у її хаотичному вигляді, має сумнівну вартість. Коли й додаються якісь пояснення до експонатів, то вони настільки примітивні, що лише знецінюють їх.

“Прозрілий”, з активного втручання в життя, переключається на оплакування етнографічних останків. Багатьох же — і то українців — відвернули від України умовляння любити її.

Я не апологет Марінетті і не стовідсотковий його антипод. Але від цього музею мені чомусь віс цвинтарем. Коли почути, як відвідувачі пошепки розмовляють між собою, то, слово чести, здається, що десь поруч лежить покійник, і всі бояться, аби не погасла свічка в його руках.

Безумовно, всяк має право вибирати, куди йому йти — до музею, а чи до буфету. Тільки нерідко і перше, й друге викликане тим, що людині, без чітко окресленої життєвої програми, нема куди себе після роботи подіти, і вона з двох лих вибирає менше.

Те, що в музеї, то вже поза межами життя. Хочемо ми того чи не хочемо. І ніколи не згоджуся, що Україна — то її минуле. Скільки б там не чумчикувало пам’яток до приватного храму подивитися на мертву красуню.

Та не це лякає! Лякає інше. Як може громадянин при згадці про Переяславську Раду відбуватися мовчанкою, а поза очі — возвеличувати її у граніті? Не поділяти специфічного ставлення Горького до українського слова — і ставити йому бюст поруч із Шевченком (ліворуч, розуміється, Горького, а Шевченка — праворуч) на чатах біля входу до господи.

Що це — “малі втрати” задля “великих здобутків”, а чи горезвісний інстинкт самозбереження? Особисто в мене оте “дипломатичне” ходження між двома стільцями не викликає захоплення. Ми щораз вибачаємо їхню роздвоєність, “увиходимо в становище”. А наслідок — залишаємось ні в сих, ні в тих.

Безперечно, що в кожного з нас є якісь життєві прорахунки. І адресат нам, його критикам, міг би закинути: “Лікарю, зцілися сам”. Адже факт, що “постійні відвідувачі” літературних вечорів докладали всіх зусиль, аби автора цих рядків обернути з поета на хулігана.

З’явилася категорія людей, що вміють лише “обуриватися” та висловлювати невдоволення. А що ти зробив, аби була “справжня філософія, справжня драматургія”? Від кількості відпущених вусів і надягнених вишивок нічого не зміниться. Ми довго ремствували, що не маємо в перекладах на рідну мову сучасних зарубіжних авторів. Заки не зрозуміли, що треба перекладати, щоб “мати”. Без затримки вийшли і поезії Плужника, і збірка Богдана Антонича, і “український портрет” Білецького . . . Як тільки упорядники поклали їх на редакційного стола.

Все йде. Все минає! І одна річ вигукувати, що гине культура. А інша — не тільки колекціонувати вже кимось зроблене, але й собі його примножувати. Бодай для того, щоб виправдати високе звання.

Багато хто каже: “Навіщо за неї піклуватися, якщо вона за себе не піклується?” І справді, ніхто так не стає людині на перешкоді, як вона сама. І що з того, як під цим листом підпишеться десяток осіб?

Речі промовляють самі за себе. І якщо вони на тебе не вплинуть, то підписи тут не допоможуть. Кожен з нас по-своєму спалахує і по-своєму згасає . . .
Київ, грудень 1969 р.

P.S. Щойно я отримав з приводу цього листа — анонімку за підписом “твої товариші”. Наскільки я

пам'ятаю, не хто інший, а мої “товариші” виступали проти практики анонімок. Це узайве переконує мене, що я мав справу із звичайними фарисеями.

Микола Холодний

Реакція національно свідомої частини української громадськості на цей “Відкритий лист” була більш-менш однотайною. М. Холодному в тій чи іншій формі влаштували бойкот. Його статтю зрозуміли не як обстоювання якихось принципів, а як псевдопринципову ширму, за якою ховалося боягузливе ренегатство.

Відомо про кілька листів до Холодного, зокрема підписані словами “Твої товариші” і псевдонімом Дмитро Явір. Значнішого розповсюдження вони не набули, ми їх не маємо і навести чи прокоментувати не можемо.

Не одержавши ні від кого підтримки, М. Холодний, аби створити враження, що хтось його думки поділяє і захищає, вдався до непристойного, досі безпрецедентного в українському “Самвидаві” вчинку. Він сам у березні 1970 року написав відповідь на статтю “Дмитра Явора” і розіслав її, видавши за “голос периферії” підписавши “Богдан Смерека, Львів”. Ця стаття, авторство якої було для всіх очевидним, викликала ще різкіший осуд читача “Самвидаву” як методом написання, так і змістом. Вважають, що в ній Холодний, сховавшись за псевдо, зробив дальший крок до обпльовування ідсалів і здобутків Відродження 60-х років. Помічено численні випадки (у більшості натяками, без прізвищ) проти вчорашніх друзів і однодумців. Нарешті, всіх разить, що Холодний, ніби устами сторонньої особи “периферійного” автора, розхвалює сам себе. Затіяну ним анонімну полеміку дуже невисокого ґатунку він порівнює з “дискусією між Борисом Грінченком та Нечуєм-Левицьким, з одного боку, Франком та Драгомановим з другого”, проводить аналогію між

своїм “Відкритим листом . . .” і “философськими письмами” Чадаєва тощо.

Гостру відповідь Холодному дав анонімний автор, що підписався псевдонімом Славко Смальцюга. Наводимо її з незначними скороченнями.

ПОЕТ НА ПРОДАЖ, ВЖЕ ОСТАННІЙ

Що далі з Миколою Холодним? Таке питання з усіма учасниками й симпатиками руху стало після “Відкритого листа до Ніни Матвієнко” і зв'язаної з ним самвидав-літератури, написаної почасти самим Миколою Х. (наприклад, недолуга автоапологія під псевдом “Богдан Смерека, Львів”). Куди тепер його віднести, за кого рахувати? Автор памфлету “Серед снігів” принагідно радить просто з'ясувати, на який вид шизофренії занедужав наш поет. Та здається, що в своєму справді ідіотичному вибрику Микола Х. не такий дурний, як придурюється.

Ідіотичним його вибрик показується тільки через очевидний брак логічних збудників. Нас привчено, що кожен, хто заризикував свого підпису на задрукованому аркуші цигаркового паперу, керується тільки святими й високими ідеалами, так чи інакше зв'язаними з розбудовою і консолідацією українського національного руху. Це вже ввійшло в плоть і кров, саму атмосферу 60-70-х років. Коли б трапилося щось протилежне, коли б наклепник розмножував під копірку свої доноси, бланкетиз — панегірики, холуй — освідчення в коханні до Нікітченка, провокатор — провокації, тоді б ми просто не повірили або вважали б автора якогось роду шизофреніком, як от у випадку з Х.

При всій диявольській хитрості задуму, цей симулянт на прищелепуватого, як і кожен оберпел'єма, зраджує рафіновану тверезість починань раніше, ніж

дописав перше речення “Листа”. “Не подумай, Ніно, ніби цей лист продиктований якимось меркантильним розрахунком . . .”

Чи чуєте, як тягне спаленим з останніх слів? То згоріла шапка на Миколі.

Короткий погляд на суспільно-політичне тло й особу Миколи Х. Іван Дзюба ставить його історичною віхою на водорозділі між поетами-шістдесятниками “першої когорти” (Драч, Вінграновський, Коротич) і молодшими, “од Миколи Х. й далі”. Отак часто формальна дефініція може зробитися моральною образою, бо вже “далі” Микола Х. навряд чи може опинитися. Він — крайня межа, самісінький спід, етичне й політичне дно суспільства, замикаючий, котрий собі на лихо відстав від рідної когорти. Талантом і вправністю він може позмагатися з будь-яким з літературних генералів. Утомлений і кволий, передчасно зношений Коротич не годен і чобіт почистити йому — диявольськи виразному, пружкому в вислові, запально-експресивному в малюнку образу. Та вже склалося так історично: відстав від своїх. Трагедія й причини дурних вибриків чоловіка полягає у тому, що його, останнього в обіймі, не помітили, забули зайняти на ніч до кошари разом з усіма, клацнули брамою теплою конформістського раю перед самісіньким його носом.

Впрочім, може й злукавили пастухи. Може їм просто неприємно з ним справу мати, негарним на вроду й на характер, скривдженим чоловічою долею. (. . .) Нарцисистичні первні його натури в поєднанні, може, з ненормальним ставленням малокультурного оточення в дитинстві й отроцтві майбутнього поета, відбили травму ще більшою близною на особистості, характері . . . Олин переборє свою ваду . . . , другий неспроможний пересилити себе, страждає ціле життя і мучить оточуючих, намагається . . . компенсувати при-

низливе почуття уломности надмірною агресивністю, сварливістю, безнастанністю в інтригах, колотнечею, звадами. Як такого пригорнеш, куди з таким до кошари? Це не тонкий джентлмен Коротич, не милий філософ Драч і не мальовничий син степу Вінграновський. З ним прикро, з ним клопітно.

А в той час бридкому каченяті так хочеться поплавати з лебедями і лебідками!!! Поза всякими на шаруваннями патологічними, найвиразнішою (вродженою чи набутою в продажній атмосфері спаду хвиль) рисою його характеру є потяг до комфорту, життєвих зручностей, тобто нормального в наш консумпційний вік споживання усяких матеріальних і духовних вигід. За свій талант хіба не міг він їздити по Римах і Нью-Йорках, як Павличко і старша когорта? Хіба б не міг він отримувати від влад синекури в котромусь з видавництв чи інститутів, як десятки й дрібніших адептів поезії? Хіба б не міг діставати регулярних гонорарів, і регулярно заливати баньки алькоголем? . . . Хіба не заслужив прописки і квартири з меблями на високий полиск і телевізором, як майже всі його однокогортники? А стильних замшових курточок та інших конфекційних див від Семикиної хіба б він не носив з такою ж елегантністю, як сотні фахових учасників т. зв. “національних зборищ”?

А що дали псетові натомість? Це вже, в найкращих традиціях самвидав-літератури, ми звертаємося до Генерального, Другого, Третього, Десятого і . . . надцятих секретарів, інструкторів, співробітників відділу і усіляких Комітетів. Ви, що знайшли найкращий спосіб на наших провідників та ідеологів, забивши їм пельку їдлом, пригрівши їх у кошарі, дозволивши їм тертися боками й обнюхуватися з старшим поголів'ям інтелектуальних волів доти, що нині вони вже щиро оплакують кожну чергову смерть, якої ще вчора ревно молили у Бога. Ні, ви маєте бути спокійними. Те плем'я “суєтне, прокляте” вже не виздохас, бо з учо-

рашніх вовченят вигодувало собі надійну і покірну зміну. Лакейську корогву із кволех вже рук Левчука і Левади сьогодні готові підняти Осика і Вінграновський. Останній, щоправда, ще “жахом схоплений” час од часу бігає “мерщій-бігом” на сповідь за кіногріхи до своєї першої музи — політичної поезії, перед якою клячучи кличе на свою голову “ганьбу і кару”, питає себе: “Кому брехав? Кому служив — почім? Для кого жив . . . , — карається: за все, що він любив, але нікому не признававсь . . . лиш сито спав вночі; нарікає на “пузату долю”, лає себе: Ти нуль! Шпоно ти. Згаром-перегаром (очевидно, винним). Розвійсь і звійсь . . .” Але минули вже роки, як Вінграновський був “поетом бурхливого самокартання”. Тепер він заспокоївся, прохолов, завмер і знайшов пристойне оправдання для дезертирства:

Народе мій, як добре те,
Що ти у мене є на світі.
Не замело? Не замете.
Була б колиска — будуть діти.

І відійшов. І байдуже йому, що білі сніги Мордовщини замітають кращих дітей народу за колючими чорними дротами Потьми, що поруч у Києві мордуються легіон поетів, виключених студентів, переслідуваних фізиків і математиків, вигнаних звідусюд гуманітаріїв, здефахованих лікарів, проскрибованих журналістів. Байдуже йому навіть і те, що на спорожнілому ринку шістдесятників некупленим ще самотіс пленімпотентний споживач і “згару-перегару” й інших дібр цивілізації, тезко його Микола Х.

О, генеральні, другі, треті і . . . надцяті! О, голови комітетів і творчих спілок! Згляньтеся на Миколу Х. Проситесь ж козак! Ще відтоді, як написав офіційного доноса на Ст. Тельнюка. Тоді він не танцював польку на два боки, вліво-право. яч і кожен, хто робив собі кар'єру з фронди. А ви що? Загнали його на село, замість поета — зробили свинарем, замість прописки — дулю з маком

і гонорарів жодних! Тоді він — ойра вліво! — написав копу віршів, яких хватило на кілька збірок, виданих за кордоном. А ви знову ноль уніманія. Тепер ось знову в листі, названому до Ніни М., а фактично адресованому до вас, він просить аж розсідається: купіть мене, я—гарний, я обплывую своє минуле, я засуджую невдатність, малість, суєсловість скульптора Гончара, висміюю так званий його музей і всіх супутників його орбіти разом з живими і мертвими експонатами; я тішуся, що вдало продався Драч . . . , я схвалюю культурну політику партії, але зовсім не ту, що за царизму, а таку, що без затримки видає Плужника, Антонича, Білецького ще й зарубіжних авторів, я не переоцінюю козацтва і погоджуюся з Віссаріоном Белінським, кляню “Історію Малоросії” і гетьманів. Я за Київську Русь і бойовий 1917 рік, я за впровадження радянських обрядів і колядки Юхимовича, я відкидаю все відкинуте історією (що й акцентував не раз у ст. ст. “Моці чи живе тіло . . .”, див. газ. “Радянська культура”, 27. 9. 1964 та “Про душу . . .”, див. журнал “Ранок”, номер 7. 1965), я проти каліни і солов'їв (хіба будуть курські), проти приватних бібліотек, приватних, незатверджених реперткомом концертів і ніколи не згоджуся, що Україна — то її прокляте дореволюційне минуле, а що стосується отих постійних відвідувачів літературних вечорів, що ото хотіли мене, Миколу Х. обернути із поета на літературного хулігана, то я, лиш згадайте, зараз їм глянди повикушую! Чуєте, Федоре, Даниловичу? Я не хуліган. Я поет! Що вам ще, хвороби? Я й обурюватись не буду, я зроблю все, аби у нас була і справжня філософія, і драматургія, зголю вуса і начеплю на городне опудало свою блаженьку, вибачте?, вишиваночку . . . Ну то як воно буде? Купите, чи . . . Федоре Даниловичу, Тамаро Василівно, ще й же й ви, товаришу Шульженко!!! А знаєте, що? Купуйте. По-перше — з когорти. По-друге — розумний. Розумний і підлий, як кращі ваші кадри, як усі ви з Новиченком,

Цурканом і Смоличем разом взяті. Й по-третє: як не купите, напитаєте собі зайвого клопоту. Микола нетерплячий, довго у зігнутій позі не встоїть. Знову утне на ваших стукачів щось дотепне, гостре, динамічне, експресивне, шкульне і ядуче. Талант у нього є, та, куплений, він стратиться на болюче самокартання, і філософське, несуттєве, самозаглиблене виправдання свого виходу з гри. Вам, як і всі інші сто поезій, видаваних мінінакладом (хоч і без затримки), то зовсім не зашкодить.

Може ви бридитеся ним? А нам не бридко було пацькатися з Миколою протягом років, стелити йому на ніч між експонатами приватних музеїв, шукати смачніший шматок з приватного горщика, прати йому брудні сорочки з приватних гардеробів. Тим часом платню за брудну роботу ви побираєте, не ми. І долариків нині не той . . .

Купуйте, цим підіб'єте бабки літературному ярмаркові 60-х років, роздивитесь, хто вибрав шлях на барикади, а хто напроти. Купіть і натішайтеся до сходу. Бо то останнє ваше надбання. "Од Холодного далі" йдуть ті, що вже не продадуться ні за лакомство нещасне, ні на облуду гасел про єдність дій.

СЛАВКО СМАЛЬЦЮГА

Самвидавівські читачі відзначають цю статтю як талановито і гостро написану. Але багато хто вважає, що автор в дечому зближається з Холодним, переступаючи дозволені при веденні полеміки етичні межі. Це, насамперед, згадка про фізичні вади Холодного і виведення з них мотивів поетової поведінки (це місце у нас частково скорочене). Потім — надто різка і одностороння оцінка Вінграновського і Драча. Вважають несправедливими слова, що Холодний "робив

собі кар'єру з Фронди" і виключно з кон'юнктурних міркувань написав "копу" опозиційних віршів, бо, як гадають, така поезія не може постати з голої кон'юнктури, без глибших переконань, і теперішня поведінка Холодного не дає права знецінювати його поважного внеску в українську поезію 60-х років. Нарешті, заявляють, що автор мав би поважне право на такі гострі звинувачення, які він адресує не самому тільки Холодному, якби не сховався за псевдонім, що анонімність знижує вартість статті і дає підстави сумніватися в громадській мужності й принциповості самого автора.

Але покищо єдиним, хто відкрито (хоч тільки принагідно) в "Самвидаві" виступав у справі Холодного, був Валентин Мосроз. У одному з варіантів статті "Серед снігів", який є в обігу, він зв'язав поведінку Холодного із загальною ситуацією і зробив висновок, що Холодний тільки довів до цинічного вияву те, що ряд раніше громадськи активних осіб зробили пристойніше . . .

Навесні 1970 року М. Холодного знову викликали в ЦК ЛКСМУ до Главка, де запропонували написати відповідь націоналістам і пообіцяли, що його нові вірші на комсомольську тематику обов'язково будуть надруковані. Справді, у видавництві "Радянський письменник" йому сказали, що його збірка готується до друку. Після цього Холодний написав і подав до газети "Літературна Україна" статтю "Відповідь опікунам", в якій дає критичну оцінку своїй дотеперішній поезії, протестує проти надрукування віршів за кордоном, звинувачує видавців у фальсифікації і навіть повідомляє, хто саме перевозив його вірші через кордон. З якихось міркувань цієї статті тривалий час не друкують. Можливо, в ній є несприйнятні для редакції думки, від яких Холодний не хоче відмовитися. Не друкують поки що і віршів Холодного. Так само анульовано рішення про підання збірки поезій Холодного.

ХРОНІКА

КИЇВ

У червні 1970 року зроблено обшук у кандидата філологічних наук, старшого наукового працівника Інституту літератури АН УРСР, автора багатьох українознавчих праць Віктора ІВАНИСЕНКА. Причиною обшуку став донос когось із співробітників, що Іванисенко має самвидавівські видання, а його дружина, теж працівник Інституту літератури, передруковує і перекладає їх на роботу. Під час обшуку на роботі було забрано романи Солженіцина “Раковий корпус” та “В кругу первом”, мемурандум академіка Сахарова і ще ряд статей українського й російського “Самвидаву”. Крім того, щоб уникнути квартирного обшуку, Іванисенко видав кілька самвидавівських документів, які були у нього дома. Серед вилученого — праця І. Дзюби “Інтернаціоналізм чи русифікація?”

На партійних зборах Інституту Іванисенко був викинутий з партії, довго стояло питання про його звільнення з роботи. Під загрозою також захист докторської дисертації, над якою Іванисенко завершував працю. Відзначився при цькуванні Іванисенка директор Інституту літератури, відомий реакціонер М. Шамота.

22 травня — в річницю перевезення тіла Шевченка з Петербургу на Батьківщину, за встановленою

останніми роками традицією біля пам'ятника Шевченкові у Києві зібралося багато людей, Щоб відвернути демонстрацію, біля пам'ятника в цей день знову було влаштовано фестиваль. Однак, на противагу офіційній програмі, присутні, відійшовши в бічну алею парку, відзначили ювілей своєю стихійною програмою. Коли ж офіційний фестиваль закінчився, вони заволоділи трибуною, з якої пролунали поезії Шевченка та вірші поетів 60-х років. Пропозицію представників влади розійтися присутні зігнорували. Стихійне відзначення ювілею тривало далеко за північ. Цього року КДБ і міліція не вдалися до арештів біля пам'ятника, але невдалі спроби різних провокацій були.

Великим успіхом користуються у Києві виступи самодіяльного хорового колективу “Гомін”, що ним керує мистецтвознавець Леопольд ЯЩЕНКО (у 1968 році викинутий з Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії за підпис під колективною заявою протесту проти політичних процесів). Хор спеціалізується на виконванні українських обрядових пісень. Весною хор вийшов на вулиці Києва та в придніпровські парки з веснянками. Після цього Л. Ященка викликали в хорове товариство і попередили, що в разі дальших неузгоджень публічних виступів під відкритим небом в справу втрутиться міліція. Але хор продовжував виступи, увінчавши їх відзначенням купальських свят. Міліція не втручалася, але з боку шовіністично настроєних елементів були спроби зірвати виступи і навіть організувати бійку.

Зазнало розгрому республіканське видавництво “Молодь”, яке останніми роками здійснило кілька цікавих видань (ряд книжок в серії “Життя славетних” та “Шкільна бібліотека”, поетичних збірок тощо). З видавництва протягом останніх років викинули про-

гресивно мислячих редакторів (І. ДЗЮБУ, Ю. БАДЗЯ та ін.), а потім впродовж 1969 року усунули за лібералізм директора видавництва Богдана ЧАЙКІВСЬКОГО та його заступника Віла ГРИМИЧА. Обидва пішли з видавництва ніби за власним бажанням, а насправді під натиском, найбільше з боку ЦК ЛКСМУ. Обоє зараз ніде не працюють.

Була вилучена з продажу і конфіскована збірка працівника видавництва Петра ЗАСЕНКА “Князівство трав” (“Молодь”, 1969, тир. 5 тис. прим.), в якій побачили політичні алегорії. На зборах у видавництві Зосенка різко розкритикували і викинули з роботи.

У видаництві “Дніпро” було викинуто із пляну збірник перекладів із французької поезії з передмовою Михайлини КОЦЮБИНСЬКОЇ, а натомість поставлено “Вибрані твори” М. Шамоти. При обговоренні пляну М. ЛУКАШ іронічно запропонував випустити не “Вибрані твори” М. Шамоти, а повне зібрання творів, щоб читач побачив, як писав Шамота при Сталіні про Рильського, Сосюру та інших письменників, яких потім розхвалював. С. Крижанівський зауважив на те, що то були такі часи і робилося це з примусу. “А звідки нам відомо, що з примусу? — запитав Лукаш. — Потрібно було виступити перед людьми і сказати про це. А ще краще було б узяти мотузку і повіситися”.

ДНІПРОПЕТРОВСЬК

На Дніпропетровщині продовжується наклепницька кампанія в зв'язку із засудженням І. СОКУЛЬСЬКОГО та М. КУЛЬЧИНСЬКОГО, яких і далі таврують як злісних ворогів радянської влади. Об'єктом нападок став також шофер Олександр КУЗЬМЕНКО. Перобріхуючи його біографію (Кузьменко був засуджений

цілком безпідставно і пізніше реабілітований), обласна газета писала, що Кузьменко був активним помічником фашистів при катуванні радянських людей на окупованій території.

Як ми повідомляли, кагебісти заборонили Кузьменкові збирати матеріяли про вшанування пам'яті Шевченка (“Шевченкіяну”). Тоді він почав збирати “Ленініяну” — матеріяли про В. І. Леніна. На зборах колективу, де він працює, і в обласній газеті було заявлено, що він не сміє торкатися своїми брудними руками до Леніна . . .

В обласній газеті з обуренням писалося також про виступ якогось київського лікаря ПЛАХТОНЮКА на захист злочинців (стаття Плахтонюка “За ними — правда” була вміщена у попередньому випуску).

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

5 червня в місті Доліні працівники Івано-Франківського УКДБ зробили обшук в помешканні громадянки Марії ЮКИШ. Обшук був цілком незаконний, бо проводився без пред'явлення постанови. Гр. Юкиш тільки усно заявили, що її обшуковують у справі Любови ЛЕМИК з Івано-Франківська, яку запідозрено в розповсюдженні антирадянських документів. (Ні самій Лемик, ні комусь іншому про “справу Лемик” досі не говорилося; для заведення такої “справи” немає ніяких формальних підстав). Під час обшуку нічого не виявлено і не вилучено.

У попередньому випуску повідомлялося про безпідставні цькування кагебістами та райкомом партії вчителя СКРИПНИКА із міста Надвірної, великого ентузіяста вивчення рідного краю і рідної літератури,

про методи праці якого дуже схвально відгукнулася газета “Літературна Україна”.

Стало відомо, що незважаючи на звернення в міністерство і редакцію “Літ. України”, де Скрипникові пообіцяли допомогу, його все ж усунуто від викладання у Надвірнянській школі-інтернаті, залишено тільки на посаді директора райВНО, яку він і раніше займав за сумісництвом. Відомий з преси всій Україні літературно-краснавчий гурток, який очолював Скрипник, розігнано. Влітку була заборонена раніше запланована поїздка гуртківців “автостопом” по Шевченківських місцях України. Скрипникові заявлено, що на педагогічну працю його не пустять, хіба що в російську школу. Один з організаторів цькування, колишній секретар райкому партії, нині голова Надвірнянського райвиконкому цинічно заявляє Скрипникові при зустрічі: “Ну, що, добився правди? Немає на вас Сталіна! То була велика людина, і я з гордістю заявляю, що я сталініст”.

ДОНЕЦЬК

Цькування хоч трохи свідомого українства в Донбасі (про арешт І. Сука див. вище) дійшло до таких розмірів, що з цієї причини українська інтелігенція залишає Донецьк. Нещодавно змушені були переїхати з Донецька письменники МЩЕНКО і ЗАХАРЧЕНКО (один — в Дніпропетровськ, другий — у Черкаси).

ЛЬВІВ

У Львові КДБ продовжує проводити незаконні допити-“співбесіди”, про які вже повідомлялося раніше. Не маючи права називати прізвища допитаних, нагадуємо коло питань, які майже не міняються: “З ким

ви дружите, товаришуєте? Що читаєте? Про що розмовляєте на літстудії? Чому підтримуєте знайомство із Осадчим, Чорноволом (іноді Б. Горинем, Чубасем)? Що вони вам говорять і що дають читати?” і т. п.

Часто такі, не оформлені оповісткою, постановою і протоколом депити супроводжуються погрозами, що ми вам (чи, навіть, “тобі”) можемо зробити, якщо захочемо? — тощо. Відомо про недавні допити кількох студентів та інженерно-технічних працівників. Допитаних попереджають, щоб про виклик до КДБ нікому не говорили. Однак, через серйозність факту, одне прізвище мусимо сказати. Студентка-заочниця IV чи V курсу філологічного факультету Ліда ЛАНЬКО розповіла подругам, що кагебіст, який її допитував, був грубим, а коли вона відмовилася підтвердити якесь знайомство (здається, з Г. Чубасем) — вдарив її. Якщо дівчина не видумала цього для підсилення враження від розповіді про КДБ, то це другий випадок за останні роки після побиття майором Гальським Осадчого в 1965 році, коли працівники Львівського КДБ застосовують на допитах фізичну силу.

Відомо про зловживання відповідального секретаря Львівського обласного відділення Товариства охорони пам'яток історії та культури І. КУДІНА. Замість займатися збереженням численних пам'яток історії Львівщини, він вдався до фінансових махінацій. При цьому, щоб заручитися підтримкою, втягував в них відповідальних працівників. Відомо, наприклад, що за кошти Товариства здійснив мандрівку навколо Європи заст. голови Львівського облвиконкому ГНИДЮК тощо.

Щоб позбавитися працівників відділення, які критикували його дії, Кудін весною 1970 року звільнив “за скороченням штатів” журналіста П. ЧЕМЕРИСА. Той оскаржив таке рішення до суду. На суді свідок,

працівниця Товариства С. ГУЛИК несподівано заявила, що вважає звільнення Чемериса незаконним і тому пропонує для скорочення свою кандидатуру, хоч і мала б бажання працювати в Товаристві. Суд змушений був задовольнити її вимогу — і С. Гулик була звільнена. Як тепер виявилось, “скорочення штатів” було організоване штучно і С. Гулик звільнена з роботи незаконно.

Нещодавно в обласній газеті “Львовская правда” було вміщено фейлетон про деякі махінації І. Кудіна, але ніякої реакції на фейлетон не було. Його навіть не розглянули на Президії Товариства.

За неприйнятні переконання звільнена влітку 1970 року від викладання української мови й літератури на підготовчому факультеті Львівського політехнічного інституту поетеса Ірина СТАСІВ. Зараз працює ткалею на верстаті.

20 вересня 1969 року у Львові стався дикий українофобський випадок. Було побито з шовіністичних мотивів громадянина Польщі, українця за національністю інженера Любомира МАЗУРАКА, який приїхав у відпустку до родичів на Україну.

За два дні до повернення в Польщу Мазурак ішов увечері вулицею із знайомою дівчиною, студенткою Львівського медінституту Лесею СТАДНИК. Біля скверу до них підійшли трое п'яних молодиків.

— У тебе есть пакурить?

— На жаль, немає. Я кинув палити.

— А ти, аказивасца па чловеческі гаварить не умееш!

— Так ми тебе научім!

На Мазурака посипалися удари. Непритомний, він упав на землю. Його продовжували і далі “вчити”: били черевиками в голову, в груди, в живіт.

Коли нагодилася міліція, хулігани розбіглися, а потерпілого забрала швидка допомога. Міліції вдало-

ся затримати двох хуліганів. При цьому вони вдарили міліціонера Василюва, намагалися відібрати у нього нагана.

Було встановлено, що один із розбишак — росіянин КОНДРІКОВ, який щойно повернувся з армії. Другий зрусифікований українець Юрченко, син майора, замполіта військової частини. Третнього хулігана ці двоє назвали відмовилися, а слідство і не наполягало.

Суд, що відбувся 28 жовтня 1969 року, виглядав досить дивно. Суддя Ленінського району Манджар, порушуючи правила про безсторонність суду, виступила як адвокат. Всупереч очевидним показам свідків, вона категорично відкидала шовіністичні мотиви дій хуліганів (“Не в такому дусі вони виховані. Тим більше, — один тільки прийшов з Радянської Армії”). Як правило, свідчення чи рапорти працівників міліції суд завжди бере на віру, чим міліція не раз зловживає. У даному ж випадку суд відкинув свідчення міліціонера Василюва, що хулігани били його і намагалися забрати зброю (за напад на міліцію і спробу заволодіти зброєю Кримінальний кодекс передбачає дуже суворе покарання). Вирок був напричуд м'яким: одного хуліганствуючого шовініста засудили на один рік позбавлення волі, другого — на півтора року. Але зараз обидва уже на волі.

Любомир Мазурак лікувався, а тому виїхав до Польщі із великим запізненням. Узяв із собою один із кількох вибитих зубів на згадку про “інтернаціональний” кулак, яким його почастивали на рідній землі . . .

ОДЕСА

Крім судового засуду С. Караванського, Володимирський обласний суд РРФСР виніс “окрему ухвалу” про “негідну” поведінку під час слідства і суду дружини С. Караванського Ніни СТРОКАТОЇ і надіслав цю ухвалу до Одеського медичного інституту, в якому Н.

СТРОКАТА працює науковцем-мікробіологом.

Справу Н. Строкатої розглядала в червні Вчена рада інституту на розширеному засіданні. Н. Строката — здібний науковець, має багато наукових публікацій, тому по роботі їй не могли висунути ніяких претенсій. Так само не викликала догани її поведінка в інституті. Тому все обговорення звелось до обвинувачень, що Строката не повідомила колектив, хто її чоловік, досі не розлучилася з таким ворогом і ще сміє його захищати. При цьому про Караванського говорилося несуттєві речі. Всі виступи були витримані в дусі подібних “обговорень” у 30-40 роках. Н. Строкату залишено в інституті при умові, що вона змінить свою поведінку (хоч таких обіцянок вона не давала і вважала саме обговорення безцеремонним втручанням у її особисте життя). Тому, очевидно, від Строкатої і далі вимагають, щоб зреклася свого чоловіка — “ворога”.

З великим успіхом пройшли в Одесі гастролі Львівського державного академічного театру ім. М. Заньковецької. Але були випадки, коли керівники підприємств і районів відмовлялися від виїзних вистав з огляду на те, що спектаклі йдуть українською мовою, а їй ніхто не розуміє . . .

ТЕРНОПІЛЬ

Ширилася чутка, що в 1969 році в Тернополі судили за політичним звинуваченням велику групу людей. Російська “Хроника текущих событий” навіть назвала цифру 10 осіб. Тут подаємо уточнені дані.

У Тернополі було засуджено у 1969 році дві особи — Левка ГОРОХОВСЬКОГО та Михайла СИМОНЧУКА. Из розповідей свідків та інших даних видно, що арешт був викликаний політичними мотивами. Слідство встановило, що Гороховський та Симончук займа-

лися розповсюдженням самвидавівських видань. Називалася, зокрема, стаття “З приводу процесу над Погружальським”, якась стаття одного із заарештованих. Обидва хлопці мали вищу освіту, а один ніби скінчив навіть два вузи.

Але в ході слідства з якихось міркувань (може, для зменшення кількості політв'язнів?) звинувачення переоцінювали, політичні мотиви сховали і на основі якихось вигаданих звинувачень обох засудили за ст. 206, ч. 2 КК УРСР (злісне хуліганство) на чотири роки позбавлення волі кожного. Але така кваліфікація в зв'язку із справжніми мотивами засудження не позбавляє Гороховського і Симончука морального права вважатися політв'язнями.

Де відбувають покарання обидва засуджені — невідомо. Але з огляду на статтю звинувачення — десь на Україні.

ЧЕРНІВЦІ

На початку 1970 року було заарештовано шістьох студентів Чернівецького університету. Причиною стало те, що вони виготовили і вивісили в університеті стінну газету (за іншими даними — ще й листівки), зміст яких був визнаний “антирадянським” (не чітко — Вид.). Зробили вони це таємно, але тією ж фарбою і тим самим чорнилом, яким (перше слово не чітко — Вид.) перед тим вони ж випускали факультетську чи курсову стінну газету, тому їх дуже швидко розкрили.

Після нетривалого арешту (кілька днів) заарештованих відпустили. Які інші заходи щодо них вжито, зокрема, чи залишено їх в університеті — невідомо.

Верховний суд РРФСР розглянув наприкінці травня в Москві касаційну скаргу С. Караванського, пов-

торно засудженого у Володимирській в'язниці в квітні 1970 року, та скаргу його адвоката В. Б. Ромма. Розгляд відбувся дуже формально і недбало, суд навіть не вважав за необхідне відповідати на аргументи адвоката. Верховний суд повністю затвердив вирок Володимирського облсуду, за яким в сумі двох засуджень Караванський має відбути в ув'язненні понад 30 років. (Це речення в оригіналі настільки нечітке, що подаємо в здогаданому розумінні—Вид.).

Відомо, що в кримінальних тюрмах знаходиться насьогодні якась кількість “покутників”, релігійної секти (чи, скоріше, групи всередині Греко-Католицької церкви), вплив якої зростає на Західній Україні і яка носить не тільки релігійний, але якоюсь мірою національно-опозиційний характер. “Покутники” нібито вважають, що вони мають нести покуту за національні нещастя України, відмовляються працювати на державу, якщо ця держава не українська, викидають документи і т. п. Судять їх, в основному, за “тунеядство” і т. п. Але, як би хто не ставився до “покутницьких” ідей, їх безумовно слід вважати політичними в'язнями. Детальніше про “покутників” спробуємо повідомити в одному з дальших випусків.

Згідно надісланого з Москви секретного наказу начальника Головного управління по охороні державних таємниць і преси при Раді Міністрів СРСР (цензура — “УВ”) від 26 червня 1970 року за номером 14, на Україні вилучаються з бібліотеки раніше видані в СРСР книги комуністичних діячів інших країн, звинувачених тепер в опортунізмі, а саме:

Книги французького комуніста Роже Гароді “Вопросы марксистско-ленинской теории познания” (Москва, 1965 р.), “Грамматика свободы” (Москва, 1952 р.),

“Марксистский гуманизм” (Москва, 1959 р.), “О реализме без берегов” (Москва, 1966 р.), “Ответ Ж. П. Сартру” (Москва, 1962 р.), “Прометей 1848 года” (Москва, 1961 р.); чехословацького комуніста Отто Шіка “Экономика. Интересы. Политика” (Москва, 1964 р.).

У російському “Самвидаві” і за кордоном набув поширення документ під назвою “Программа демократов России, Украины и Прибалтики”.

“Український Вісник” з усією відповідальністю заявляє, що українські демократичні кола до вироблення і схвалення цього документу, який претендує на програмність, не причетні. Слово “Україна” в назві документу поставлене або з кон'юнктурних міркувань, або воно свідчить про якусь причетність до документу російських чи зрусифікованих кіл, що знаходяться на Україні.

УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТВ'ЯЗНІ ПО ТЮРМАХ І ТАБОРАХ

У "Самвидаві" з'явилася заява політв'язня І. КАНДИБИ, який дає нові факти про становище у Володимирській в'язниці, зокрема про вже відомі громадськості випадки отруювання політв'язнів. Наводимо її повністю.

ООН, КОМІСІЯ ПО ПРАВАХ ЛЮДИНИ

Копія: УРЯДОВІ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

політичний в'язень КАНДИБА Іван Олексійович
м. Володимир (обл.) Г. С. П. учр. ОД-І, ст. 2

ТОРТУРИ ПРОДОВЖУЮТЬСЯ

Ми, політичні в'язні — українці, встановили, що адміністрація тюрми додає до тюремної їжі, харчів, що ми їх закупляємо в тюремній крамниці, а також харчів, що їх отримуємо в пакунках від родичів, фармакологічні препарати з метою руйнування нашого інтелекту та розумної здібності взагалі.

Після споживання такої їжі через 15-20 хв. відчувається ніби легке оп'яніння, різка біль в мозку, а голову ніби обтягнуто залізним обручем, появляється сильна подразливість, руки злегка тремтять, а пам'ять настільки притуплюється, що тяжко скомпонувати навіть найпростішу думку. Такий стан триває 5-6 годин, а потім поступово зникає і лише через 15-16 годин організм приходиться до більш-менш нормального стану.

Такі зміни в наших організмах ми почали відчувати після споживання тюремної їжі з початку квітня

1969 року, а також після споживання харчів, які ми отримали в пакунках від родичів: я отримав 8 квітня, Л. Лук'яненко — 9 квітня, а М. Горинь — 14 травня 1969 року. Не дивлячись на те, що нам дозволено отримувати в тюрмі на рік лише два пакунки з харчами вагою до 5 кг кожний (а з 1 листопада 1969 року і це право анульоване), ми змушені були їх викинути, аби не отруїти своїх організмів.

Коли М. Горинь 19 травня 1969 року заявив про отруєння уповноваженому КДБ лейтенанту Отрубову, той назвав його ненормальним і поглузував над ним. Подібно ж зареагував згаданий Отрубов і на мою заяву 23 травня.

Замість того, щоб припинити отруювання їжі, адміністрація тюрми та кагебіст Отрубов вирішили нас, мене, Лук'яненка та Гориня, ще суворіше ізолювати, переселивши нас 26 травня з першого на другий корпус (т. зв. лікарня) в малесеньку камеру площею 8 кв. м., де окрім ліжок і двох тумбочок не було нічого: сидіти, їсти і писати доводилося тільки на ліжку. Опіч того, в камері лише одне маленьке віконце з подвійними матовими шибками, а за ними грубезні ґрати та густі жалюзі, поверх яких натягнута густа дротяна сітка. Таким чином, в камеру денне світло майже не проникало, а тому цілу добу (окрім одноденної прогулянки) приходилося бути при електричному освітленні. Тюремну їжу продовжували щоденно отруювати. Крім того, отруювали харчі (хліб, батони, маргарин, ковбасний сир), що ми закупили в тюремній крамниці (дозволено закупляти щомісяця на суму 2 крб. 50 коп.) протягом червня і липня 1969 р.

Хоча добова норма тюремної їжі становить всього лише 1903 к/кал., ми змушені були приблизно половину цієї їжі щодня викидати, аби відчувати слабшу дію отрути на наші організми, але зате переносили постійний голод.

З метою добитися припинення згаданих щоденних тортур над нами, ми всі троє вирішили 25 липня 1969

р. звернутися до Комісії ООН по правах людини.

Через два дні після подачі нами згаданих звернень, тобто 27 липня, адміністрація тюрми припинила отруювання їжі, а з 5 серпня нас усіх трьох переселили на 8-ий корпус в загальну камеру до політв'язнів різних національностей.

16 вересня адміністрація тюрми познайомила мене з наслідком “перевірки” згаданого звернення до ООН такого змісту: “Прокуратура Володимирської обл., 10. IX. 1969 р. 4/312. Начальнику установи ОД-І/ст. 2 підполковникові Зав'ялкіну В. Ф. Прошу оголосити в'язневі Кандибі І. О., що його скарга, яка поступила з Прокуратури РРФСР, перевірена і як необгрунтована, залишена без задоволення. Пом. прокурора області юрист І класу Сигуров”. Аналогічні відповіді одержали М. Горинь та Л. Лук'яненко.

Як видно, замість того, щоб наші звернення переслати адресатові (ООН), адміністрація тюрми переслала їх в прокуратуру Російської Федерації, а остання переслала їх для остаточного вирішення в місцеву (Володимирську) прокуратуру. Окрім того, слід зауважити, що Володимирська прокуратура, проводячи “перевірку” вказаних у наших зверненнях до ООН фактів отруєння тюремної їжі і харчів, чомусь не знайшла за потрібне допитати з цього приводу нас, а відбулася голослівною відпискою. Таким чином у нас є підстави вважати, що прокуратура взагалі не займалася розслідуванням вказаних нами злочинних дій тюремної адміністрації. А раз так, то органи прокуратури являються, якщо й не натхненниками (як наглядна інстанція за тюрмами), то схвально віднеслася до злочину проти людяности, взявши під свій захист безпосередніх його виконавців — начальника тюрми підполковника Зав'ялкіна, начальника санчастини Бутову О. М. та уповноваженого КДБ лейтенанта Отрубова.

Однак, переслідування і репресії проти нас, політв'язнів-українців, зі сторони російських шовіністів на цьому не припинилися. За оголошену нами голо-

дівку та протести з приводу виявлення нами в тюремній їжі черв'яків, що мало місце 7 і 14 вересня 1969 року, російські шовіністи-тюремщики покарали тільки нас, політв'язнів-українців, хоч в протестах брали не менш активну участь і політв'язні інших національностей.

Так, 19 вересня нас, шістьох політв'язнів-українців — мене, М. Гориня, З. Красівського, Л. Лук'яненка та ін., знову перевели на 2-ий корпус де помістили нас три чоловіки в малесенькі камери. Як видно, 2-ий корпус (т. зв. лікарня) — це комбінат на чолі з майором медичної служби Бутовою О. М., де одних лікують, а інших калічать, піддаючи різним тортурам. Навіть сам згаданий Отрубов заявляв, що “здесь (тобто на 2-му корпусі) долго никто не выдерживает”.

У жовтні знову почалося отруювання. Так, куплений мною 3 жовтня в тюремній крамниці маргарин виявився отруєним. Були отруєні і харчі (масло та ковбаса), які я отримав у пакунку 8 жовтня від брата зі Львова. Після їх споживання я відчував дію на організм, аналогічну описаній вище. Протягом жовтня 1969 року періодично подавали отруєною і тюремну їжу.

В пресі Радянського Союзу часто доводиться читати про те, як диктатори Греції, т. зв. чорні полковники, безперервно переслідують грецьких демократів-патріотів: саджають їх в тюрми та табори, де піддають їх тортурам. Але ж, якщо вірити пресі, при владі в Греції знаходяться фашисти. А раз так, то й не дивно, що вони здійснюють свою владу при допомозі насильства і знущань, бо подібне є для фашистів нормою. Німецькі фашисти теж здійснювали свою владу за допомогою насильства, масового терору, жорстокого знущання над в'язнями в концтаборах, морячи їх голодом та піддаючи різним тортурам. За це їх звинувачено на Нюрнберзькому процесі.

Радянський Союз найрішучішим чином засуджує фашистські режими і практичне здійснення ними влади, і одночасно вихвалює свій режим влади, як най-

демократичніший, найгуманніший з усіх видів влади, які досі знало людство. Однак це не перешкоджає цьому “найгуманнішому” ладові на протязі всього існування здійснювати владу методами не менш жорсткими, ніж фашистські режими.

У зв'язку з цим викликає найбільший подив, а разом з тим гнів і обурення на те, що представник т. зв. “держави” Радянської України професор Недбайло є членом Комісії ООН по правах людини. Мало того — його в 1968 році за якісь ніби заслуги в захисті прав людини нагороджено міжнародною премією ООН.

Невже світові і ООН не відомо, як стоїть справа з елементарними політичними правами і демократичними свободами громадян у Радянському Союзі? Невже не відомо, що в концтаборах СРСР — на Півночі і Сибіру, на Далекому Сході і в Мордовії, на Уралі і в Казахстані закатовано, розстріляно, замордовано рабською працею, голодом і холодом багато мільйонів цілком невинних жертв, в тому числі кілька мільйонів співвітчизників професора Недбайла — українців? Невже не відомо, що в наслідок штучного голоду (особливо в 1933 р.) на Україні заморено до десяти мільйонів людей — співвітчизників професора Недбайла?

Мало змінилося на краще і після засудження т. зв. культу особи. Змінилися тільки форми і методи — з врахуванням часу і обстановки. Зокрема, на Україні і тепер масово переслідують патріотів — співвітчизників професора Недбайла тільки за те, що вони прагнуть захистити українську націю від насильницької русифікації, від штучного гальмування розвитку національної культури, від грабування економічних багатств України.

Так, лише за останнє десятиріччя на Україні за наказом з Москви проведено цілу низку політичних процесів. Процеси 1961, 1962 і 1963 років проходили повністю за старим принципом — цілком таємно від народу, в застінках КДБ. А якщо в 1965-69 роках політичні процеси над патріотами України — співвіт-

чизниками професора Недбайла і відбувалися в залах судових засідань, то неодмінно при закритих дверях.

А після таких судових розправ уряд Радянської України за вказівкою з Москви передає українських патріотів для дальших над ними розправ на чужину — тюремщикам Росії. Таким чином співвітчизників професора Недбайла, опріч абсолютно незаслуженої кари, згідно насильницького вироку позбавляють ще й своєї Батьківщини.

Професор Недбайло “стоїть на сторожі прав людини”, в той час, як в його країні переслідують тих, хто пробує користуватись прийнятою ООН Деклярацією прав людини, а саму Деклярацію забирають у кожного, у кого її виявляють. Наприклад, 6 грудня 1966 року у концтаборі 11 (Мордовія) забрали Деклярацію особисто у мене, а також у політв'язня Л. Лук'яненка та багатьох інших в'язнів. При цьому одні нахабно заявляють, що Деклярація прийнята тільки для негрів, а інші кажуть, що вона не має жодної правової сили, а є лише “добрим побажанням, з яким необов'язково рахуватися”.

Професора Недбайла нагороджують міжнародною премією за якісь нібито заслуги в захисті людини, в той час як його співвітчизників — політв'язнів-українців російські шовіністи піддають безперервним тортурам, як фізичним, так і моральним. Ми знаємо навіть дискримінації в листуванні з рідними: наші листи до рідних і від рідних до нас ідуть по місяцю і більше, тоді як листи політв'язнів-росіян доходять за кілька днів (хитрий шовіністичний прийом, щоб примусити нас листуватися з рідними . . . російською мовою). Під час побачення з рідними нам забороняють розмовляти українською мовою, а хто не хоче розмовляти по-російському або не знає російської мови, тих позбавляють побачення. Таке сталося, наприклад, під час побачення 11 січня 1969 року політв'язня-українця Квещька Дмитра зі своєю малограмотною 63-літньою

матір'ю-селянкою, яких позбавили побачення лише тому, що Квецько Марія не розуміла російської мови. Нещасна старенька мати їхала 2 тисячі км. на чужину з радісною надією побачити сина і поговорити з ним після насильницької довгої розлуки, але змушена була вертатися додому з гіркими сльозами на очах, лише тому, що російські шовіністи ігнорують найелементарніші права людини.

Навіть при режимі військової диктатури іноземні кореспонденти мають доступ до грецьких політв'язнів, можуть брати від них інтерв'ю. Побувала там і комісія від Міжнародного Червоного Хреста. Зате при "найдемократичнішому" і "найгуманнішому" ладі в СРСР за весь півстолітній період існування його ніколи нічого подібного не дозволялося. Політв'язням важко зустрітися навіть з рідними.

Чим же в такому разі керувалася ООН, обираючи професора Недбайла в члени Комісії по правах людини і, тим більше, нагороджуючи його Міжнародною премією ООН за нібито якісь заслуги в захисті прав людини?

Чи не є це святотатством і глуфом над десятками мільйонів жертв терору протягом останніх десятиріч, терору, рівного якому не знало людство, насмішкою і глузуванням над багатьма тими, що тепер томляться в концтаборах і тюрмах, а також над багатьма десятками мільйонів "вільних" громадян, позбавлених елементарних людських прав і свобод?

На підставі вищевикладеного **прошу** направити на Україну та в місця ув'язнення політв'язнів-українців — концтабори 3, 6, 10, 17, 17-а, 19 (Мордовія) і в спецтюрму 2 м. Володимира компетентну комісію ООН для вивчення справжнього становища української нації.

Копію цього звернення подаю лікуючому лікареві тюрми і прошу долучити її до моєї карточки — історії хвороби. Йому ж подаю зразки отруєних харчів для про-

ведення лабораторної аналізи. Аналогічні зразки маю при собі.

(І. КАНДИБА)

31 жовтня 1969 року.

У червні місяці після трирічного ув'язнення у Володимирській в'язниці в таборі переведено політв'язнів Л. Лук'яненка, М. Гориня та М. Масютка. Усіх поміщено в таборі 17-а (Мордовія).

Нагадуємо причину перебування цих політв'язнів у спецтюрмі. Всі вони відомі активними протестами проти свого засудження та проти сваволі тюремників. Влітку 1967 року в Мордовії на них трьох та В. Мороза була сфабрикована "справа", за якою місцевий "народний" суд замінив їм три роки табору на спецтюрму. На всіх були винесені дослівно однакові постанови. Для зразку наводимо одну з таких постанов:

"Систематически изготовлял и распространял среди заключенных антисоветские рукописи и рефераты. Допускал клеветнические измышления на политику партии и правительства. Группирует вокруг себя заключенных и воспитывает их в антисоветском духе.

11 ноября 1966 года ему изъято рукописей антисоветского содержания (насправді у всіх були відібрані різні нейтральні нотатки, в основному виписки з прочитаного та копії офіційно посланих заяв; тоді ж було знайдено у таборі фрагменти праць Дзюби і Чорновола, але доказів, кому вони належать, тюремники не мали—"УВ"), которы распространял среди заключенных и это отразилось на производственной и воспитательной работе".

Через принципову і безкомпромісову поведінку всі троє зазнавали в тюрмі додаткових переслідувань: їх поміщали в найгірші камери, додавали до їжі негативно діючі на організм хемічні засоби тощо. Після тюрми прибули до табору дуже виснаженими.

Нагадуємо, що М. Гориневі та М. Масюткові, засуджених на шість років неволі кожен, залишилося перебувати в ув'язненні близько року. Л. Лук'яненкові, термін якого 15 років, треба бути в неволі ще понад п'ять років.

Раніше повідомлялося про нелюдську розправу, яку вчинило КДБ над медсестрою із Коломиї Любов'ю НАСТУСЕНКО. Її поміщено в спеціальний тюремний відділ божевільні. Зараз Настусенко тримають у Харківській божевільні. Сестрі, яка добилася побачення з нею, Любов скаржилася на неймовірно важкі умови утримання, знуцання і казала, що в таких умовах серед справді божевільних можна дійсно зійти з розуму.

Адміністрація божевільні пригрозила сестрі, щоб та не їздила на побачення, а то й сама може в такий заклад потрапити . . .

СПИСОК ПОЛІТВ'ЯЗНІВ-УКРАЇНЦІВ

(Продовження)

26. БЕДРИЛО Степан — науковець-економіст, заарештований влітку 1969 року в Києві за читання і розповсюдження самвидавівських видань (зокрема про самоспалення Василя Макухи) і засуджений у Львові на два роки таборів суворого режиму (ст. 62 КК УРСР). Винним себе не визнавав. Знаходиться в таборі 19 в Мордовії.

27. ЛЕОНЮК Володимир — засуджений 1960 року у Воркуті за участь в організації “ОУН-ПІВНІЧ”. Організація була створена наприкінці 50-х років із колишніх в'язнів, які мешкали у Воркуті. Стояла повністю на оунівській платформі. Займалася пропагандою. Зокрема, робилися спроби поширювати пропагандистські твори на Україні.

28. ГАСЮК Ярослав — учасник тієї ж групи.

29. ХРИСТИНИЧ Богдан — учасник тієї ж групи. Всі троє були засуджені, здається, на 15 років ув'язнення. Знаходяться в Мордовії (табір 17-а).

30. СОКУЛЬСЬКИЙ Іван — поет із Дніпропетровська, заарештований влітку 1969 року, засуджений на початку 1970 року на 4 роки таборів суворого режиму (ст. 62 КК УРСР) за написання відомого “Листа творчої молоді Дніпропетровська” та поширення “Самвидаву”. На суді визнавав себе винним. Знаходиться у таборі 19 у Мордовії.

31. КУЛЬЧИНСЬКИЙ Микола — молодий поет із Дніпродзержинська, засуджений на початку 1970 року по одній справі із Сокульським на 2,5 року (?) табірною ув'язнення за ст. 187-1 КК УРСР. Знаходиться в таборі на півдні України. Адреса — Херсонська обл., м. Бердянськ, учр. ЯЯ 310 17 “Д” (у адресі якась недоречність, бо Бердянськ знаходиться в Запорізькій обл., можливо йдеться про Берислав). На слідстві й суді тримався принципово, з гідністю.

32. ПАЛЬЧАК Марія — учасниця оунівського руху, перебувала в одному з останніх “схронів”, який був розкритий на Тернопільщині в 1961 році. Ті, що були в “схроні”, чинили збройний опір, а наприкінці перестріляли самі себе. Рана Пальчак виявилася не смертельною, їй зробили складну операцію, після якої засудили до розстрілу. Касаційна інстанція змінила вирок на 15 років ув'язнення. Знаходиться в Мордовії (табір 3).

33. КОЦ Микола — до арешту працював викладачем технікуму під Тернополем. Заарештований наприкінці 1967 чи на поч. 1968 року, засуджений весною 1968 року на 7 років таборів суворого режиму (ст. 62). Головним у звинуваченні було те, що Коц переробив вірш Симоненка “Курдському братові”, підставивши скрізь замість курдів українців, і розповсюдивши 70 примірників вірша. Винним себе не визнавав. Має близько 40 років.

34. ВАСИЛИК Володимир — коваль чи слюсар із села Тисмениці на Івано-Франківщині. Має близько 40 років. Один із ініціаторів і керівників триденної оборони церкви, з якої хотіли познімати хрести і зруйнувати. Засуджений за це на початку 1968 року до 7 років ув'язнення в таборах суворого режиму за ст. 62 КК УРСР (“антирадянська пропаганда й агітація”). На суді тримався мужньо. Залишив на селі сім'ю, двох дітей. Знаходиться в Мордовії.

35. ТЕРЕЛІ Йосип *) — відбував спочатку за щось покарання на Україні, втік з ув'язнення. Два роки жив нелегально. Засуджений за ст. 62 або 56 КК УРСР (остання — “зрада батьківщини”) та за втечу. Загальний термін — 10 років. Привезений з України в Мордовію на початку 1968 року. Родом із Закарпаття.

36. НАЗАРЕНКО Олександр — робітник Київської ГЕС, студент-вечірник історичного факультету Київського університету. Заарештований у червні 1968 року, засуджений наприкінці січня 1969 року на 5 років ув'язнення в таборах суворого режиму (ст. 62 КК УРСР). Звинувачений у розповсюдженні самвидавницької літератури та в написанні листівки із закликом активно включатися у святкування Дня перевезення тіла Т. Г. Шевченка з Петербургу на Україну (22 травня). На суді визнавав себе винним. Знаходиться у Мордовії — табір 19.

37. КОНДРЮКОВ Василь — колишній робітник Київської ГЕС, засуджений разом з Назаренком до трьох років ув'язнення у таборах суворого режиму. Винним себе не визнавав. Перебуває у Мордовських таборах.

*) Нечітка перша буква, в якій і мусить бути помилка. Можливо Г або В. Дальші букви виразно ЕРЕЛІ. — Вид.

ПОВЕРНУЛИСЯ З УВ'ЯЗНЕННЯ

1. Опанас ЗАЛИВАХА — звільнений 28 серпня 1970 року. Художник. Був заарештований 28 серпня 1965 року, звинувачений за читання і розповсюдження самвидавівських видань у “антирадянській агітації і пропаганді” (ст. 62 КК УРСР) і засуджений Івано-Франківським обласним судом до 5 років ув'язнення. З ув'язнення передав на волю відому в “Самвидаві” заяву, в якій заперечував підставність свого засудження і писав про порушення гарантованих людині прав і свобод. В ув'язненні йому було заборонено малювати. Таємно виготовив збірку екслібрисів та ряд малюнків, які передав на волю (деякі були вміщені в журналі “Дукля”).

Після ув'язнення повернувся в Івано-Франківськ. Йому чинили перешкоди з одержанням паспорту і пропискою. Зокрема, начальник кримінального розшуку міської міліції (росіянин, прізвище невідоме), дізнавшись, за якою статтею суджений Заливаха, накинувся на нього з матом, кричав, що двадцять років тому не те з ним зробив би тощо. Коли у відповідь Заливаха назвав його “осколком культу”, той з гордістю заявив, що Сталін був великою людиною і він вважає почесним ім'я “сталінець”. Як вирішилася справа з пропискою Заливахи, невідомо. Квартиру, яку він одержав незадовго до арешту, відібрали. Пропало ряд картин, які були в квартирі під час арешту.

2. Юрій ШУХЕВИЧ — звільнився з табору ще в

серпні 1968 року, але дані про нього одержано із запізненням. Відбув 20 років ув'язнення, крім того має ще 5 років висилки за межі України (з них відбув 2 роки). Перебував у м. Нальчику Ставропольського краю, працює електриком. Адреса: КБ АРСР, м. Нальчик, вул. Кірова, 207.

Ю. Шухевич був заарештований 15-літнім підлітком у 1947 році і засуджений на 10 років фактично тільки за те, що був сином одного з керівників оунівського руху Романа Шухевича. Весною 1956 року був звільнений достроково як такий, що суджений неповнолітнім юридично неправомірною інстанцією (ОСО). Але прокурор СРСР Руденко оскаржив звільнення мотивуючи тим, що Ю. Шухевич — “син націоналістичного діяча”, і Шухевича посадили добувати 1,5 року. У 1958 році, в день звільнення його знову заарештували і пред'явили звинувачення в антирадянській агітації, виставивши проти нього свідками двох підставних осіб, з якими він сидів у одній камері. Був засуджений знову на 10 років ув'язнення, які повністю відбув.

У тюрмах і таборах багато займався самоосвітою, є сродованою і добре освіченою людиною.

ДОКУМЕНТИ УКРАЇНСЬКОГО “САМВИДАВУ”

Дискусія навколо статті Бориса Антоненка-Давидовича “ЛІТЕРА, ЗА ЯКОЮ ТУЖАТЬ”

У “Літературній Україні” за 4. XI. 1969 року була вміщена стаття письменника Б. Антоненка-Давидовича “Літера, за якою тужать”, в ній автор обстоював необхідність повернення в українську абетку літери “Г”, яка позначає існуючий в українській мові живий звук і яка була свавільно викинута з мови на початку 30-х років. Стаття супроводжувалася приміткою: “друкується порядком обговорення”. Але ніякого обговорення не відбулося. Заступника редактора газети критика Маргариту МАЛИНОВСЬКУ, що тимчасово замінюючи редактора І. Зуба, помістила кілька “непідходящих матеріалів”, в тому числі й цю статтю, звільнили з роботи. А в номері за 28. XI. 1969 року з’явилася стаття заст. директора Інституту мовознавства, поплічника І. Білодіда В. Русанівського “За чим тужити?”, в якій мало-доказово і категорично заперечувалося літері “Г” право на існування. Одночасно редакція заявила, що в дальшій дискусії немає потреби.

Не відбувшись у газеті, дискусія була перенесена у “Самвидав”. З’явилося протягом 1969-1970 років чимало статей і відгуків (багато з них послано в “Літ. Україну”, в яких підтримувалася пропозиція Б. Антоненка-Давидовича.

Однією з найґрунтовніших самвидавівських статей на цю тему є стаття киянки Катерини КОЗУБ,

послана до ЦК КПУ, в редакцію “Літ. України” та в Інститут мовознавства АН УРСР. Не зупиняючися на суто філологічній боці статті — на детальному обґрунтуванні потреби повернення викинутої літери, наведемо деякі загальні міркування авторки.

Викинення з мови літери “Г” вона розглядає не ізольовано, а пов’язує її із загальною тенденцією: “. . . багато ‘мудреців’ протягом кількох останніх десятиріч все намагаються будь-що ‘спростити’ нашу мову, викидаючи то літеру, то слова, то звороти мови, а то й вимову. Інакше кажучи, хочуть ‘очистити’, каструвати її так, щоб вона майже нічим не відрізнялася від інших, не мала власних, лише їй притаманних характерних рис”. Авторка нагадує, який спротив вчинила російська громадськість намаганням спростити російську ортографію, хоч вона справді деякого спрощення потребує, і “російська мова, як усім відомо, набагато складніша для вивчення за українську”.

“Мова — витвір народного генія. Мільйони наших предків протягом тисячоліть творили її, плекали і нарепті донесли ‘славні прадіди великим правнукам . . .’, аж поки не потрапила вона до якогось заступника голови правописної комісії (натяк на посаду Русанівського—“УВ”) . . .”

Авторка відносить себе до того покоління, “що вивчало абетку з літерою “Г”, користувалася нею, і щось не пригадуємо якихось особливих надмірних клопотів”, якими тепер лякає Русанівський. Навпаки, “з певністю можна говорити, що старше покоління набагато краще володіє живою українською мовою, ніж молоде покоління після реформи 1932 року”.

“В. Русанівський пише: “Тому то в 1932 р. НКО УРСР прийняв Постанову про переробку правопису. Над його переглядом працювали . . .”. Після цієї постанови й було скасовано літеру “Г”. Додаємо, не лише літеру “Г” було скасовано, а й самого наркома УРСР, великого лєнінця Миколу Скрипника. Багатьох вче-

них, що обстоювали літеру “Г”, Русанівський не називас, він перераховує лише тих, що працювали над переглядом правопису і, можливо, саме відкинувши “Г” та інші правила, тим врятували собі життя”.

Авторка закликає до активного захисту “рідної української мови від ерозії”.

Подібні думки й аргументи наводяться і в інших самвидавівських статтях на цю тему. Цікаво, що відгук “Є за чим тужити!” прислав у листі із Володимирської тюрми політв’язень Михайло Масютко. Він обачно, з огляду на цензуру, теж доводить, що викинення літери “Г” — тільки один з моментів пляномірного псування української мови, штучного наближення її до російської, за чим ховаються не мовні, а політичні цілі.

В. И. КУМΠΑНИНКО. ПИСЬМО З РАЗМЫШЛЕНИЯМИ ПО ВОПРОСУ “О ГЛУБОКОМ КРИЗИСЕ В ПРИМЕНЕНИИ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА В ПУБЛИКАЦИИ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ И НАУЧНЫХ РАБОТ АН УССР В 1969 ГОДУ”, 22 стор. машинопису.

Автор, українець, що мешкає в Москві, ретельно і з усіх оглядів аналізує тематичний плян випуску літератури на 1969 рік видавництвом “Наукова думка”. Він наводить цікаві дані і робить своєрідні висновки, тому подасмо розширений виклад статті з багатьма цитатами (в перекладі на українську мову). Лист адресований в ЦК КПУ, в Президію Верховної Ради УРСР, а копію — в ряд українських і російських газет і журналів та в партком АН УРСР.

Автор вважає, що українська мова в науці переживає зараз глибоку кризу.

АН УРСР запланувала випустити в 1969 році 375 книг, з них українською мовою 163 книги (43 відсотки), а російською — 212 книг (57 відсотків).

“Незрозуміло, яка була необхідність у масовій заміні Академією Наук української мови на російську при

такій мізерній загальній кількості книжок, що видаються мовою для 46-мільйонного населення республіки. з його давніми і самобутніми культурно-освітніми традиціями, з високорозвинутим народним господарством, що охоплює майже всі існуючі в світі галузі науки і техніки? Та ще й при такій величезній і багатогранній видавничій праці, яка ведеться в самій Росії російською мовою?”

У складі АН УРСР є 44 академічні інститути, що входять в 9 академічних відділів. Автор групує випуск книжок по відділах і інституціях. У шести відділах із дев’яти взагалі “унікають видавати свої наукові праці державною мовою республіки”. Дев’ятнадцять академічних інститутів, “в тому числі й інститут електротехніки, керований українським ученим номер 1, президентом АН — тов. ПАТОНОМ Б. Є., і інститут кібернетики, керований українським ученим номер 2 — віце-президентом АН — тов. ГЛУШКОВИМ В. М., не випускають жодної наукової книжки українською мовою!” (подаємо тільки висновки автора, які обґрунтовує великою кількістю таблиць з детальним аналізом по окремих інститутах, галузях науки тощо).

“Складається загальне враження, що серед океану — українського народу — якимось виникло декілька відокремлених, відірваних від народу острівців науковців, які не хочуть спілкуватися з народом його рідною мовою, вести нею пропаганду наукових знань. Я певен, що майбутні покоління українського народу не згадають добрим словом таких науковців”.

Далі автор групує наукові книжки по провідних галузях природознавства і прикладних наук і, на основі складених ним таблиць, робить висновок, що “в такій галузі знань, як математика, фізика і хемія АН УРСР допускає українську мову тільки на поріг” (російською мовою видається 85-92 відсотки книжок), в технічній науці зовсім не допускає, а в сільськогосподарській науці, що відносяться до споконвічної головної галузі

народного господарства України, допускає тільки на 28 відсотків. Особливо автора обурює той факт, що українською мовою не друкується жодна технічна книжка:

“Тільки абсолютна безконтрольність роботи АН з боку української громадськості і, в першу чергу, з боку депутатів Верховної Ради УРСР, в чому їхній, на мою думку, найперший депутатський, партійний, патріотичний обов'язок; тільки інертність і терпимість, виявлені українськими журналістами, що не ознайомили своєчасно українську громадськість із справжнім становищем у цій справі; тільки дивна позиція, зайнята партійною організацією АН, на очах у якої довгий час відбувається антипартійний процес витіснення української мови російською, всупереч програмним настановам нашої партії про розквіт націй в умовах соціалізму — могли створити таку глибоку кризу в застосуванні української мови в науці”.

В дальшому розділі автор досліджує літературу, яка видається для студентів, аспірантів і викладачів з провідних галузей знань. З наведених таблиць видно, що майже 100 відсотків цієї літератури виходить російською мовою. “Варто вияснити як це відбулося вже і може відбитися **найближчим часом** на справі підготовки викладацького складу технічних вузів України.” Автор пропонує зайнятися цим питанням постійній комісії з науки і вищої освіти, що є при Верховній Раді УРСР.

Може скластися враження, зауважує В. Кумпаненко, “що в АН просто не знають про відвічну боротьбу українського народу за можливість всебічного застосування рідної мови в суспільному житті свого народу”: “не знають про відповідні рішення Комуністичної партії з цього питання”; а може думають, що українська мова неповноцінна і нею не можна розвивати науку; що український народ не любить своєї мови і не хоче, щоб нею розвивалася наука; що українські студенти не хо-

чуть навчатися, а викладачі навчати рідною мовою. Але ж ні, в Академії добре знають протилежне. І Кумпаненко наводить широкі цитати із “Історії АН УРСР”, виданої в 1967 році під редакцією президента АН УРСР Патона. Там писалося про боротьбу КП проти великодержавного шовінізму, в дореволюційні часи, за повноправність української мови, про аналогічні виступи революційних демократів та відомих російських учених. Стверджувалося, що Комуністична партія багато уваги надає розвиткові української науки і культури після революції. При цьому цитувалися слова Леніна із резолюції ЦК РКП(б) “Про радянську владу на Україні”:

“Принимая во внимание то, что украинская культура (язык, школа и т. д.) на протяжении веков угнетались царизмом и эксплуататорскими классами России, ЦК РКП(б) ставит в обязанность всем членам партии всеми мерами способствовать устранению всех преград к свободному развитию украинского языка и культуры”.

В “Історії АН УРСР” навіть категорично стверджувалося: “Тільки в результаті перемоги Великої Жовтневої соціалістичної революції . . . українська мова стала мовою державного управління, преси, **науки**, культури, школи і т. п.”.

В. Кумпаненко зауважує: “Як все це гарно викладене! Зі знанням історичних фактів і партійних директив, зі знанням важкого становища, яке переживала українська нація до Жовтневої революції. Отже, немає сумнівів у тому, що в АН знають, що “українська мова повинна стати на Україні мовою науки”. Доводиться тільки шкодувати, що в АН УРСР слова розходяться з ділами”.

Наступний розділ статті називається “Українська мова і діалектний взаємозв'язок форми й змісту”. Наведимо його майже повністю.

До розділу взято епіграф: “Загострюючися, супе-

речності між формою і змістом можуть перерости в конфлікт” (із УРЕС, том I, вид. АН УРСР).

“Я уже приводив одне із положень про культурну революцію: “В Радянському Союзі розвиваються національні за формою і соціалістичні за змістом культури радянських народів”. Але через те, що досягнення суспільства в галузі освіти, науки, мистецтва, літератури і т. д. є його духовною культурою, отже, українська наука повинна розвиватися на базі української мови, російська наука — на базі російської і т. д.

Форма не зв'язана з географією застосування її. Наведемо такий приклад. У Києві, в серці України, є Державний Академічний театр ім. Лесі Українки. Більшість його працівників — українці, а постановка п'єс відбувається російською мовою. Як повинен називатися цей театр, російським чи українським? Звичайно, що російський драматичний театр. У Москві, в серці Росії, для мільйонного українського населення столиці, можливо, все-таки коли-небудь відкриється драматичний театр з постановкою п'єс українською мовою. Як повинен називатися такий театр? Звичайно, український драматичний театр. У обох випадках визначальним є “форма” — українська чи російська мова, а не географія — Україна чи Росія.

Застосуємо ці міркування до науки. До Жовтневої соціалістичної революції на Україні панувала наука, яка розвивалася на базі російської мови (для України — стара форма), бо українська мова була насильно витіснена майже з усіх галузей суспільного життя українського народу. Після Жовтневої революції на зміну дореволюційній науці на Україні стала розвиватися радянська соціалістична наука (новий зміст), а мова поки що лишилася для технічних і природознавчих наук російською (стара форма).

Якщо зараз на Україні розвивається наука в основному російською мовою, то вона ніяк не може називатися українською наукою. Але зростаючий рівень

самосвідомости і загальної культури українського народу (новий зміст) буде все більше і наполегливіше вимагати застосування української мови (нової форми) в науці, замість російської мови (старої форми) . . .

Позбавлення можливості повністю застосовувати українську мову в науці або різні затримки і гальма в цьому породжують суперечності, які можуть перерости в конфлікт між прогресивною радянською громадськістю, яка прагне до повного застосування рідної мови в науці, і “силами реакції”, які це гальмують. (Сили, які гальмують розвиток української мови в науці, я умовно назвав “силами реакції”, тому що, як їх назвати точно — не знаю. Ленін перед революцією називав їх “великоросійськими шовіністами”, іноді їх називають “великодержавними націоналістами” чи ще там якоесь. У всякому разі ці люди йдуть врозріз із Програмою КПРС і приносять шкоду, свідомо чи мимогільно, радянському ладові. Я б назвав це одним із виявів ідеологічної диверсії, яка може принести немало шкоду).

Те, що цей лист з моїми “Роздумами” написано і розіслано в партійні й державні органи — закономірно. Його міг написати (а може вже написав) який-небудь Сидоренко, або Петренко, або Іваненко, або інші товариші. Чим більше буде загострюватись суперечність між формою і змістом, тим наполегливіше нова форма буде пробиватися на заміну старій. Можна чекати виступів на захист застосування української мови в науці з боку сучасних письменників, таких, якими були в свій час Шевченко, Мирний, Коцюбинський; можуть виступити з протестом проти затримок в застосуванні української мови в науці сучасні громадські діячі, такі, якими були в свій час Герцен, Добролюбов, Чернишевський. Можуть подати свій голос сучасні учені, такі, якими були в свій час Шахматов, Карський, Корш, Фортунатов та інші (із “Історії АН”, стор. 65). Як неможливо зупинити зміну ночі днем, так неможливо

затримати розвиток української науки рідною мовою.

До зближення націй, зближення їх національних культур, виникнення інтернаціональної культури, є один-єдиний шлях, мудро накреслений в Програмі партії — **ЧЕРЕЗ РОЗКВІТ НАЦІЇ, ЧЕРЕЗ РОЗВИТОК РІДНОЇ МОВИ.** До речі, це і є мудро накреслений шлях, найгуманніший, найлюдяніший.

Існує в світі й інший шлях, але це ганебний шлях, шлях насильницької асиміляції “малих”, “слабих”, “нерозвиннутих”, “неповноцінних”, “неперспективних” народів і народностей. Це шлях Ізраїля на захоплених арабських територіях. Це — шлях Китаю в Синцзяні, Внутрішній Монголії і Тибеті. Це — шлях, де, за словами газети “Комсомольская правда” від 20 травня 1969 року і деяких інших центральних газет, посилено китаїзується культура малих народів Китаю; де під приводом “розвитку” мов малих народів, в них насильно впроваджується лексика китайської мови; де китайська мова називається як “друга рідна мова”; де вважають, що доля мов і письменностей малих народів недовговічна і що в недалекому майбутньому ці мови зійдуть з історичної сцени; де лекції в технікумах і вузах читають виключно китайською мовою; де злиття національностей здійснюється на базі однієї національності, а саме китайської; де вважають, що таке “злиття” є неминучою тенденцією розвитку суспільства; де під приводом боротьби з місцевим націоналізмом знищується краща частина національних кадрів; де під приводом братерської допомоги в національні райони включається сусідні з ними провінції з китайським населенням і процент нацменшостей штучно створюється в межах 8-10 від всього населення; де під приводом все тієї ж “братерської” допомоги на заново організовані підприємства присилають або привозять китайських робітників і спеціалістів, замість підготовки їх з місцевого населення, і таке підприємство з першого ж дня його роботи китаїзується.

Але цей ганебний шлях ніколи і ніде не приводив до великодержавницької мети і завжди був приречений на провал. На підтвердження цього ми маємо багато історичних фактів . . .”

В дальшому розділі В. Кумпаненко аналізує тематичний плян “Наукової думки” на 1970 рік і приходиться до висновку, що тенденція до русифікації української науки діє й далі, нітрохи не зменшується.

Великий розділ статті названо “Про деяких українських вчених”. Автор обґрунтовує думку, що не може називатися українським вченим науковець тільки на основі того, що він працює на Україні, якщо він “української мови не знає і не визнає, кадрів українських молодих вчених на ґрунті рідної мови не готує, наукової роботи українською мовою не веде і наукових праць нею не видає, обговорення наукових проблем нею не веде”.

З іншого боку, автор вважає, що бути національним радянським ученим — українським, білоруським, казахським і т. д. — можна, не обов’язково будучи українцем, білорусом, казахом і т. д. за національністю. Але, “це звання треба заслужити повагою до народу, серед якого живеш і працюєш. А повага до мови впливає із поваги до народу, до його культури”.

На підтвердження своєї тези автор наводить конкретні приклади. Він доводить, що академік Яцимирський, учений в галузі неорганічної і аналітичної хемії, академік-секретар відділу АН УРСР, що очолює всю національну хемічну науку УРСР, насправді не є українським ученим, а тільки російським ученим на Україні. Такий висновок робиться на основі того, що всі науководослідні Інститути його відділу не випускають жодної української книжки, так само як російською мовою виходять обидва журнали відділу, хоча один з них чомусь називається “Украинский (!) химический журнал”.

Автор протиставляє Яцимирському дійсного укра-

інського вченого, теж хеміка, академіка В. Плотникова. Він пише: “Мені не важко це зробити, бо в 1927 році, тобто через 10 років після революції, мені довелося слухати курс неорганічної хемії, що його читав академік Плотников у Київському політехнічному інституті українською мовою. Йому було тоді 54 роки, росіянин за національністю, народився далеко від України, проживав 44 роки при царському режимі,—і йому знадобилося всього кілька років, щоб опанувати українську мову і навчати нею молодих українських студентів, які ще 10 років тому перебували під тяжким національним гнітом з боку царської Росії, що проводила злочинну і зневажливу політику русифікації ряду поколінь українців. І цей, по-справжньому прогресивний представник братнього народу, — приклад багатьом іншим ученим, що таке справжня інтернаціональна допомога, яку може подати російський народ у національному відродженні і розвитку українського народу”.

Далі автор розглядає ставлення до української мови ще одного вченого — математика Ю. Митропольського, академіка секретаря відділу математики, механіки і кібернетики, у віданні якого знаходиться шість академічних інститутів. Жодна книжка з галузей знань підлеглих йому інститутів не виходить українською мовою. На противагу цьому вченому, автор говорить, що коли академіку Митропольському було, приблизно, 10-12 років зроду (в 1927-29 рр.), в Київському політехнічному інституті професори Букреєв і Соколов, а в Київському університеті проф. Столяров, Кравчук і Ахієзер читали курси вищої математики українською мовою. Тоді ж професор Янкович читав курс теоретичної механіки також українською мовою! У числі студентів тих років був і автор цього листа.

(. . .) Хто ж перервав спадковість поколінь? І що ж, насправді, коїться із застосуванням української мови у науці? Чому ми повернулися в 60-ті роки до тієї відправної точки, звідки вийшли у 1917 р.? . . .

“Чи можна визнати, наприклад, академіка Митропольського українським ученим? Я вважаю, що не можна в жодному разі! Адже зі свого боку він теж не визнає у своїх працях української мови і тому, я думаю, українська громадськість на правах взаємності і як перший крок до засудження його за відрив від українського народу, не повинна визнавати його за українського вченого.

НЕВИЗНАННЯ ЗА НЕВИЗНАННЯ! *)

Далі розглядається ставлення до української мови академіка Б. Патона, який “значиться в українському енциклопедичному словнику як український вчений в галузі металургії і електрозварки, академік з 1958 р. і президент АН з 1962 р.”. Усі книги по його та по суміжних спеціальностях, а також усі наукові журнали і збірники виходять тільки російською мовою. І все стає на своє місце. Значить, на чолі “штабу української науки” стоїть не український радянський учений, а російський. Чи існує в цьому якась принципова різниця? За змістом ніякої, бо і в першому і в другому випадку розвивається **радянська наука**; але за формою — так, існує. Якби на чолі АН стояв український вчений, то він забезпечив би розвиток радянської науки на базі української мови і ми не стояли б перед фактом масового витіснення української мови у науці російською мовою, від чого застерігав Ленін (“В. И. Ленин об Украине”, 1957, стор. 607) . . .

“Я хочу підкреслити тут, що мова йде не про «зближення» двох мов — українського і російського народів на базі рівності їх і рівності в умовах їхнього паралельного розвитку, що передбачається програмою нашої партії, а про створення переваг для розвитку однієї мови, а саме російської, на території поза Російською Федерацією, тобто на території союзної респуб-

*) за невизнання! — нечітко. — Вид.

ліки, на шкоду розвитку іншої, рідної мови даної республіки, що засуджується партійними директивами . . .

. . . Настав час, коли російська мова по-братерському повинна поступитися українській її законним місцем у розвитку української радянської науки, бо на історичну сцену вийшов пробуджений Жовтневою революцією, повсталий із руїн і зміцнілий в братній сім’ї народів Союзу — “його величність український радянський народ”.

Далі автор статті досліджує, як ставляться до української мови інші керівники “штабу української науки”, тобто Президії АН УРСР і робить висновок, що “із 20 учених АН найвищого рангу, що керують по суті всією національною наукою України, українських учених — 4, російських — 16. Така укомплектованість “штабу української науки” не є, на мою думку, найкращою і повинна бути на найближчих загальних зборах АН відкорегована в бік різкого збільшення числа українських вчених”.

“Виникає питання — чи є в цілому світі ще десь Академія наук цивілізованого народу, де б наукові праці з усіх провідних галузей природознавства і прикладних наук видавалися чужою мовою?, де в усіх відмінках відмінюються слова “українська наука”, “українські вчені”, “для українського народу”, але в усіх цих словах і заголах немає одного — живої душі української нації, її рідної мови, бо все це замінено “географічними поняттями” . . .

Вдавшись до аналізу наукової періодики на Україні, Кумпаненко порівнює випуск періодики рідною мовою на Україні з соціалістичними республіками Європи. На Україні видається 15 наукових журналів українською мовою, тоді як у НДР видається німецькою 69 журналів, у Польщі польською — 58 журналів, в Угорщині угорською — 54 і т. д. Якщо ж перевести ці дані з розрахунку на 1 млн. населення, то відста-

вання вчених України буде ще разючішим. На 1 млн. населення України українською мовою виходить 0,3 журналу, в той час як у Болгарії болгарською 1,3, в Румунії — 1,5, в Угорщині — 5,4, в Польщі — 1,8, у Чехословаччині — 4,2, в НДР — 4 назви. Чавіть, якщо рахувати і журнали, що видаються російською мовою, вражає низька продуктивність праці українських вчених, порівняно з вченими інших соціалістичних держав. На Україні повністю відсутні періодичні видання з ряду галузей науки.

“АН видає всього 31 журнал, з них українською мовою — 15 і російською — 16 назв. Чим викликана необхідність заміни в журналах української мови на російську? Адже в СРСР вже й так видається 264 наукових журналів російською мовою, а з цими 16-ма буде 280. Зате на Україні замість можливих хоча б 31 журналу, видається тільки 15 . . . Бажаю, щоб президент АН тов. Патон В. Є. пояснив, навіщо він так робить?”

“Треба, очевидно, опрацювати перспективний план росту випуску наукових журналів для того, щоб українські вчені могли догнати своїх болгарських товаришів хоч би до 1972 року, румунських — 1975 р., а малярських — бодай до 1980 року. Враховуючи бурхливе зростання випуску наукових журналів рідною мовою за останній час у братніх республіках (на відміну від України), названі мною приблизні терміни здійснені тільки при тій неодмінній умові, що болгарі, румуни, поляки і маляри віднесуться із співчуттям до українських вчених і погодяться затримати розвиток своєї національної періодичної наукової преси на 5-10 років. В іншому разі розрив, що стався з вини українських вчених, ніколи не скоротити!”

В останньому розділі статті, який називається “Чого може добитися один письменник плюс один комсомольсько-молодіжний журнал плюс радянська громадськість?”, В. Кумпаненко дає пропозицію, як можна

змінити існуюче становище. Для порівняння він згадує про кампанію проти руйнування пам'ятників руської і російської культури” в Москві. Хижацьке нищення при забудові старих районів вдалося зупинити після того, як журнал “Молода гвардія” надрукував статтю письменника і великого російського патріота В. Солоухіна, а громадськість всього Союзу (в тому числі й не росіяни) активно виступила на підтримку письменника. Виступив тоді з протестом проти руйнування пам'яток старої Москви й сам Кумпаненко.

Автор статті вважає, що між цими явищами є багато спільного, бо “і в одному і в другому випадку знищення досягнень російського і українського народів проводили “респектабельні” радянські люди, наділені великою владою і впливом; “руйнівники” доводили, що вони це роблять із прогресивних міркувань і для доброї мети — для блага народу; “руйнування” проводилося без згоди російського (у першому випадку) чи українського (у другому випадку) народів, тобто явочним чином”.

В. Кумпаненко гадає, що саме таким способом можна зупинити і зліквідувати суцільну русифікацію української науки, а тому звертається до журналу “Дніпро” із пропозицією підняти це питання на своїх сторінках, а до громадськості (як української, так і іншонаціональної) — активно підтримати виступ журналу.

25. 12. 1969 р.

Автор подає свою адресу: Москва, В-292, Профсоюзная ул., дом 33/10, корп. 2, кв. 44, Кумпаненко В. И.

РОЗМОВА З ЧИТАЧЕМ

До “Українського Вісника” доходять відгуки читачів на перші випуски, побажання і зауваження. Загалом як ідея видання, так і зміст перших випусків оцінюються позитивно.

Зупинимось на головніших критичних зауваженнях.

Були зауваження, що “УВ” не завжди дотримується проголошеного принципу безсторонності. Посилалися при цьому на оцінку заяви І. Дзюби до Президії СПУ, дану у першому випуску. Насправді ж там не було оцінки самого “Вісника”, тільки переповідалася думка різних кіл національно свідомої української громадськості. Якщо ж читачам здалися більш переконливими аргументи противників заяви, то, очевидно, не відбивало справжній стан речей. Пишучи про заяву І. Дзюби у другому випуску, ми намагалися ще більше дотримуватися безсторонності.

Певні застереження у окремих осіб викликала інформаційна стаття про переслідування підпільної Греко-Католицької Церкви в Західній Україні (перший випуск), особливо заява священника Будзинського, яку вважають тенденційною. Була навіть пропозиція давати матеріяли про переслідування релігії тільки в додатку. Погодитися на таке ніяк не можемо. Релігійні переслідування, в тому числі й свавільна ліквідація Греко-Католицької Церкви берійцями, є незаконними і неконституційними — і тому “УВ” буде їх освітлювати

нарівні з іншими подібними акціями. До речі, особа, яка збирала для “Вісника” інформаційний матеріял про переслідування греко-католиків, не належить до віруючих греко-католиків, а навіть, наскільки можемо судити, є атеїстом. Стаття Будзинського дійсно дещо тенденційна, особливо в тій частині, де автор намагається виставити Греко-Католицьку Церкву як єдино можливу для всієї України. Але ця заява набула певного поширення у “Самвидаві” (зокрема серед греко-католиків), і тому її вміщення у “Віснику” повністю підставне. Якщо у “Самвидаві” з’являться статті іншого спрямування (наприклад, про автокефалію), їм теж буде надане місце. (Так само, до речі, будуть поміщені статті на захист заяви І. Дзюби до Президії СПУ, якщо такі з’являться).

Почувся поодинокий голос застереження щодо вміщення у списку політ’язнів-українців діячів оунівського руху. Зауваження цілком неслухне. Ми подасмо тільки список осіб, які перебувають в ув’язненні за тими чи іншими політичними звинуваченнями, але не висловлюємо ніяких своїх оцінок. Тому робити висновок тільки на основі цього, що “УВ” поділяє оунівську ідеологію, — цілком абсурдно.

Зауважувалося, що список переслідуваних за підписання заяви до ЦК КПРС у 1969 році (перший випуск) неповний і неточний. Зауваження слухне. Список дійсно неповний і у ньому є неточності (досить незначні). Але з огляду на давність події, ми вже не будемо повертатися до цього списку. Гадаємо, навіть поміщеного у першому випуску цілком достатньо, щоб проілюструвати широку кампанію переслідувань за підписання заяви, сповненої турботи про соціалістичну демократію і стан соціалістичної законності.

Так само слухне зауваження про стилістичну невідшліфованість і строкатість матеріялів “Вісника”. Помічено навіть неусталеність термінології (“трус” — “обшук”, “звинувачення” — “звинувачення” тощо).

Це можна зрозуміти, якщо врахувати умови випуску “Вісника”, зокрема те, що інформаційні матеріали для нього готують різні автори у різних містах. Слушний закид, що одні інформації “Вісника” — суто інформаційні, інші — емоційно забарвлені. Надалі намагатимемося ретельніше редагувати випуски. Однак, якщо й далі збережеться у виданні деяка строкатність, ми не будемо вважати це настільки великою бідою, що могла б перешкодити “Вісникові” виконувати своє завдання.

Були закиди, що рівень “Вісника” знижують посилення на “неперевірені” або “неуточнені дані”, або навіть на непевні чутки. Щодо чуток — це не так. Факти “Вісник” намагається брати або з цілком вірогідних, або з кількох різних, не зв’язаних між собою джерел. Але це, на жаль, не усуває можливості помилок. Коли є хоч найменша непевність, ми й посилаємося на “неперевірені чи неуточнені” дані. Якщо одержимо точнішу інформацію, будемо у дальших випусках самокритично вказувати на помилки.

Почали з’являтися матеріали, написані спеціально для “Вісника”, деякі навіть з рубрикою “для «Вісника»”. Заявляємо, що таких статей друкувати не будемо. Щоб потрапити до “Вісника”, стаття повинна бути апробована “Самвидавом”.

Але інформацію для “Вісника” давати можна і треба. Як це робити? Звичайно, не треба шукати ніяких “зв’язків” чи висловлювати нераз досить смішні здогади про авторів “Вісника” (це навіть шкідливо). Найпевніший спосіб — не пропускати повз увагу жодного випадку порушення законності, справедливості, національної рівноправності, протестуючи проти них, інформуючи про них громадськість.

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

1. У першому випуску в інформації про Івана Дзюбу писалося, що І. Дзюбу ошукали, надрукувавши його заяву до Президії СПУ. Це не так. І. Дзюба знав про те, що його заява може бути поміщена у газеті, і проти цього не заперечував.

2. У другому випуску вірш, приписаний М. Кульчинському, насправді належить дніпропетровському поетові ТАРАНЧУКОВІ. (Це прізвище не чітке).

Кінець випуску

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Андропов Ю., 28
Андрусів, 16
Антоненко-Давидович Б.,
18, 19, 20, 37, 92
Антонів О., 18, 32
Антонич Б., 57, 63
Ахісзер, 102
- Бадзьо Ю., 68
Баранов, 15, 17
Басистий, 15
Бедрило С., 87
Бервенчук Г., 14
Белінський В., 54, 63
Білецький, 57, 63
Білодід І., 92
Боб'як В., 18
Ботвін, 43
о. Будзинський, 108, 109
Букреев, 102
Бутова О. М., 80, 81
- Василів, 73
Василик В., 88
Васильєв, 48
Вишня О., 15, 43
Вінграновський М., 60, 61,
62, 64
Вовк В., 15
Возняк Д., 18
- Возняк М., 18
Волинюк Л., 18
- Гальський, 71
Гасюк Я., 87
Герцен, 99
Глух, 32
Глушків В. М., 95
Гнидюк, 71
Гончар І. М., 51, 63
Гончар О. Т., 23, 24, 26
Горинь Б., 71
Горинь М., 79, 80, 81, 85, 86
Горська А., 18
Горсховський Л., 74, 75
Горький, 56
Гребенчук, 14
Гримич В., 68
Грінченко Б., 58
Гулук С., 32, 72
- Гароді Р., 76
- Дамокл, 52
Дзюба І., 13, 15, 18, 19, 24,
37, 43, 46, 60, 66, 68, 85,
108, 109, 111
Дідух М. А., 14
Добролюбов, 99
Драгоманів, 58
Драч І., 15, 52, 60, 61, 63, 64

Завгородній, 16, 90
Зав'ядкін В. Ф., 80
Заливаха П., 17
Заньковецька М., 74
Засіко П., 68
Зехарченко В., 37, 38, 39, 70
Зуб І., 92

Іванисенко В., 66
Іванишин В., 16, 18

Калинець І., 15, 32
Кандиба І. О., 78, 80, 85
Капте, 51
Караванський С., 44, 73, 74,
75, 76
Карський, 99
Качмар-Савка М., 32
Квецько Д., 83
Квецько М., 84
Кендзьор Я., 32
Клапцуняк Д., 14
Клапцуняк І. В., 14
Книщук О., 14
Коган, 20
Козаченко В., 28
Козуб К., 92
Кондріков, 73
Кондрюков В., 89
Корж, 99
Коробань А., 35, 36
Корогич, 60, 61
Косів М., 26
Костенко Л., 15, 46
Коц М., 88
Коцюбинська М., 43, 46, 68
Коцюбинський, 99
Кошелівець І., 11
Красівський З., 81
Кравчук, 102
Крижанівський С., 68

Крушельницька С., 52
Кудін І., 71, 72
Кузьменко О., 68, 69
Кульчинський М., 68, 88,
111
Кумпашенко В. І., 94, 96, 97,
101, 105, 106, 107
Курбас, 54

Лаврентьєва А., 16
Ланько Л., 71
Левада, 62
Левчук, 62
Лемик Д., 16, 69
Лемик Л., 16, 18
Лемик М., 16
Леонюк В., 87
Ленін В. І., 69, 97, 104
Линдюк Ю., 14
Лукаш М., 68
Лук'яненко Л., 79, 80, 81,
83, 85, 86
Ляшко О. П., 21, 38

М. Галина, 52
Мазурак Л., 72, 73
Макуха В., 87
Малиновська М., 92
Манджар, 73
Марінетті, 56
Маркевич, 54
Матвієнко Н., 51, 52, 59, 63
Масютко, 15, 85, 86, 94
Мешко О. Я., 16, 18, 22
Мирний, 99
Митропольський, 102, 103
Мищенко, 37, 70
Мороз В. Я., 11, 12, 13, 15,
16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 26, 27, 28, 30, 31,
32, 33, 34, 38, 65, 85
Мороз Р., 18, 34

Назаренко О., 89
Назарчук, 18
Настусенко Л., 86
Недбайло, 82, 83, 84
Некрасов В., 43, 46
Нечуй-Левицький, 58
Нікітченко В. Ф., 18, 21, 28,
48, 59
Новиченко, 63

Овчаренко, 51
Осідний М., 28, 71
Осіка, 62
Остролуцький, 15
Огрубов, 79, 80, 81

Павличко, 61
Пальчак М., 88
Парен-Віаль, 38, 39
Патон Б. Є., 21, 95, 97, 104,
106
Петрусенко О., 52
Плахтонюк М., 18, 69
Плотников В., 102
Плужник, 57, 63
Погружальський, 75
Полторацький О., 15, 41,
42, 43, 44, 45, 46, 47, 48
Поляк В., 14
Поляк П., 14
Попович О., 16, 18
Пригорницький, 15, 17

Ридьський, 68
р. Романюк В., 15, 16, 18
Ромм В. Б., 20, 76
Руснієвський В., 92, 93, 94

Саксаганський, 54
Самійленко В., 55
Саргр Ж. П., 77

Сахаров, 66
Сверстюк С., 18, 19, 24, 43,
46
Світличний І., 24, 28
Сев Люсьєн, 38, 39
Семикіна, 61
Сеник І., 16, 18
Сенчук А., 14
Сигуров, 80
Симоненко В., 11, 15, 31, 33
Симончук М., 74, 75
Синявський, 20
Сімаченко П., 52
Скрипник, 69, 70
Скрипник М., 93
Смеляцюга С., 59, 64
Смерзка Б., 58, 59
Смолич, 64
Солженіцин О., 28, 66
Соколов, 102
Сокульський І., 68, 87, 88
Солоухін В., 107
Сосюра, 68
Стадник Л., 72
Сталін, 68, 70, 90
Стасів І., 15, 32, 72
Столяров, 102
Строкатова Н. (Строкато),
32, 73, 74
Стус В., 30, 38, 40, 46
Сук І. С., 37, 38, 39, 40, 70
Сумак І., 52

Таранчук, 111
Тельнюк С., 62
Терелі Й., 89
Українка Л., 13, 16, 23, 93

Федорчук, 32
Фортунов, 99

Франко З., 24
 Франко І., 49, 58

Холодний М., 49, 50, 51, 58,
 59, 60, 62, 63, 64, 65

Христинич Б., 87

Цуркан, 64

Члдаєв, 59

Чайківський Б., 68

Чемсис П., 71, 72

Чернишевський, 99

Чорновіл В., 12, 16, 17, 18,
 19, 24, 41, 42, 43, 44, 45, 46,
 47, 48, 71, 85

Чубай Г., 15, 71

Шамота М., 28, 66, 68

Шахматов, 99

Шевченко Т. Г., 36, 56, 66,
 67, 69, 70, 89, 99

Шелест П. Ю., 20, 32

Шереметьєва Л., 18, 32, 34

Шік О., 77

Шульженко, 51, 63

Шухевич Ю., 32, 90, 91

Шухевич Р., 91

Юкиш М., 69

Юрченко, 73

Юхимович, 63

Явір Д., 58

Янкович, 102

Яцимівський, 101

Ященко Л., 67

З М І С Т

Завдання "Українського Вісника"	9
Готується ще одна розправа над В. Морозом	11
Заява громадян Космача	13
Заява О. Я. Мешко	21
Лист І. Дзюби, І. Світличного, З. Франко, В. Чорновола, Є. Свєрстюка	23
Лист М. Косіва	24
Лист М. Осадчого	26
Лист В. Стуса	28
Заява групи культурних діячів	31
Лист Раїси Мороз	32
Суд А. Коробаня	35
Арешт І. Сука в Донецьку	37
Лист В. Стуса	38
До історії одного наклепу	41
Відкритий лист до редакції "Літературної України"	43
Клопотання В. Чорновола	47
Навколо поета Миколи Холодного	49
Відкритий лист до Н. Матвієнко	52
С. Смальяго "Поет на продаж, вже останній"	59
Хроніка	
Київ	66
Дніпропетровськ	68
Івано-Франківська область	69
Донецьк	70

Львів	70
Одеса	73
Тернопіль	74
Чернівці	75
Українські політв'язні по тюрмах і таборах . . .	78
Лист І. Кандиби	78
Список політв'язнів-українців	87
Повернулися з ув'язнення	99
Документи українського "Самвидаву"	
Дискусія навколо статті Б. Антоненка- Давидовича "Літера, за якою тужать" . . .	92
Виклад статті В. І. Кумпаненка	94
Розмова з читачем	108
Виправлення помилок	111
Іменний покажчик	113

УКРАЇНСЬКЕ ВИДАВНИЦТВО ім. В. СИМОНЕНКА

СМОЛОСКИП